

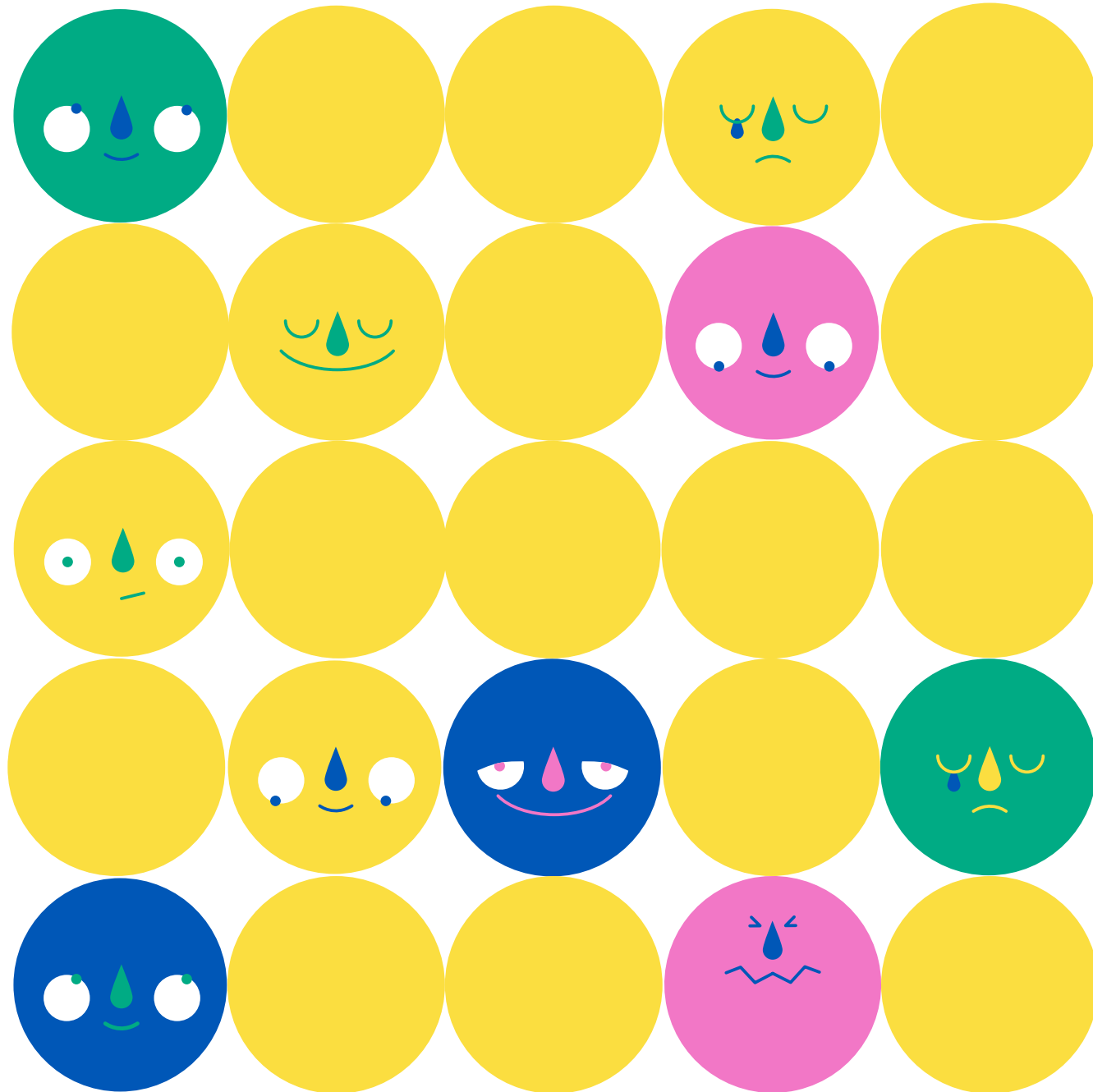

Samen onder één dak

**Polarisatie in de klas:
herken, bespreek en verbind**

Voor leerkrachten basisonderwijs

Inhoudstafel

04	06	10
Inleiding: samen onder één dak	Polarisatie begint klein, verbinding ook	Quiz: “Hoe ga ik vandaag om met polarisatie en verbinding?”
13	16	18
Polarisatie in het basisonderwijs	Begin bij jezelf!	Zijn ‘mijn kinderen’ daar niet te jong voor?
22	30	35
De klas als oefenplek voor democratie en dialoog	Samenwerken met ouders: een sleutel tegen polarisatie	Activiteiten en routines
41	43	44
Meer tips	Dankwoord	Bijlage 1: anti-polarisatie in de minimumdoelen
46	49	
Bijlage 2: gesprekskaartjes rond diversiteit	Bronnen	

Inleiding: samen onder één dak

“De wereld wordt pas menselijk als we erover kunnen praten”, zei filosoof Hannah Arendt. Door in gesprek te gaan, geven we betekenis aan wat er gebeurt. In onszelf en om ons heen.

Maar in de klas botsen woorden soms. Ze dagen uit, kwetsen of ontmenselijken - en dan kan polarisatie ontstaan. Deze toolkit helpt leerkrachten om zulke situaties te herkennen, bespreekbaar te maken en om te buigen naar verbinding. Want deze spanningen leven niet alleen bij tieners, maar zelfs al bij kleuters en in de lagere school.

Als leerkracht heb je dus een belangrijke rol. Naast rekenen en taal leer je kinderen samenleven: luisteren, je mening geven als gelijke, respect hebben voor verschillen, en opkomen voor rechtvaardigheid. In tijden van toenemende polarisatie is het belangrijker dan ooit om hier bewust rond te werken.

Start daarom vanuit de 4 doelen van sociaal rechtvaardig onderwijs, die elk kind helpen groeien: (1) een sterke identiteit ontwikkelen, (2) diversiteit waarderen, (3) onrechtvaardigheid herkennen en (4) opkomen voor jezelf en anderen.

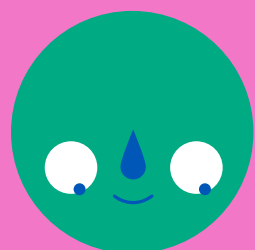
Hoe pak je dit aan in je klas? Vergelijk sociaal rechtvaardig onderwijs met een appartementsgebouw. Deze toolkit is daarvan het bouwplan. De woontoren rust op een stevige fundering: dat ben jijzelf als leerkracht. Hoe geef je maatschappelijke thema's een plek in de klas? Hoe herken je polarisatie en hoe blijf je verbinden? En vooral: hoe zit het met jouw kennis en vaardigheden rond dit thema?

Het gebouw telt meerdere verdiepingen: dat zijn de verschillende ontwikkelingsfasen van het kind. We starten bij de jongste kinderen. Dan bouwen we stap voor stap verder naar de hogere graden. Elke verdieping rust stevig op de vorige. Zo begrijp je beter waarom kinderen reageren zoals ze doen. Je krijgt praktische tips om daarop in te spelen.

Het dak beschermt en verenigt mensen die, ondanks hun verschillen, samen onder één dak leven. Communicatie en samenwerking zijn onmisbaar om polarisatie te veranderen tot verbinding. Je zorgt met zijn allen voor het gebouw. In deze toolkit vind je daarom veel tips: hoe je moeilijke gesprekken voert, samenwerking met ouders en opvoeders versterkt en verbindende gewoontes opstart in de klas.

Elk gebouw heeft onderhoud nodig. Dat geldt ook voor onze kennis en aanpak in een snel veranderende samenleving. De minimumdoelen (mei 2025) bieden houvast, maar durf bij te sturen als de context daarom vraagt. Onderwijs is geen vast gebouw. Het is een levend geheel dat mee verandert met de noden van leerlingen en de maatschappij.

Polarisatie begint klein, verbinding ook

Op school leren kinderen niet alleen lezen, schrijven en rekenen. Ze leren ook samenleven. Maar in een wereld vol verschillen trekken kinderen zich soms terug in hun 'eigen groep'. Dat kan ongemak geven wanneer die groepen elkaar niet begrijpen. Zo begint polarisatie vaak: niet met grote woorden of discussies, maar met stil ongemak, onuitgesproken vooroordelen en kleine misverstanden. Als je daar niets mee doet, gaan groepen elkaar uit de weg. Voor je het weet, worden kleine verschillen grote tegenstellingen.

Daarom is het belangrijk om er al in de basisschool mee aan de slag te gaan. Niet pas als het misloopt, maar elke dag in de klaspraktijk. Ook als je (nog) geen polarisatie merkt, is het belangrijk om preventief te werken: aan een sterk zelfbeeld voor elk kind, aan verbondenheid tussen leerlingen, en aan het leren herkennen en gepast reageren op onrecht.

Sociaal rechtvaardig onderwijs helpt daarbij. Dit is geen vak, maar een houding. Een manier van kijken naar kinderen, naar de wereld, en naar de plek die elk kind daarin verdient. Het is geen 'extra' taak die je moet toevoegen aan een nu al overvol lessenpakket. Het is een ingesteldheid, die kansen biedt om je lessen rijker en relevanter te maken. Zo maak je van je klas een mini-samenleving waar iedereen telt. Je bouwt mee aan een inclusieve toekomst.

Sociaal rechtvaardig onderwijs steunt op **4 centrale doelen** (Derman-Sparks & Edwards). We maken die hieronder concreet voor het basisonderwijs. Elk doel is onderbouwd met inzichten uit onderzoek naar hoe polarisatie ontstaat én hoe je die kan voorkomen.

Doel 1: "Ik weet wie ik ben, en ik ben daar trots op."

Versterk de identiteit en maak die meervoudig

Kinderen stappen niet 'blanco' de klas binnen. Ze brengen hun taal, cultuur, gezinssituatie en interesses mee. Polarisatie krijgt minder kans wanneer ze zich veilig voelen om zichzelf te zijn, met hun eigen achtergrond, taal en overtuigingen.

Identiteit is meervoudig en dynamisch. Meervoudig, omdat ze verschillende kanten heeft: culturele achtergrond, gezinssituatie, taal, gender en persoonlijke interesses. Een kind kan bijvoorbeeld tegelijk Turkse afkomst hebben, van dans houden en met 2 mama's opgroeien. Identiteit is ook dynamisch, omdat ze voortdurend verandert. Ze ontwikkelt zich door ervaringen, relaties en de omgeving waarin een kind opgroeit.

Als leerkracht kun je dit laten zien in verhalen, klasgesprekken en materialen waarin elk kind zichzelf herkent. Zo wordt de klas een plek waar kinderen zich veilig voelen, trots op wie ze zijn. Ze leren hun eigen achtergrond en talenten waarderen en omarmen. Zo groeien ze in zelfvertrouwen, met al hun culturele, sociale en persoonlijke kenmerken.

Wat werkt:

- Geef kinderen de kans om zichzelf te herkennen en beter te leren kennen via verhalen, voorwerpen of bijvoorbeeld familieportretten.
- Voorzie momenten in de lessen om samen stil te staan bij de verschillende lagen van hun identiteit.

Snelle tips voor in de klas

- **"Wie ben ik?"-koffer:** kinderen brengen voorwerpen mee die iets vertellen over hun achtergrond, hobby's, familie of cultuur.
- **Identiteitsbingo:** met een bingokaart ontdekken kinderen verschillende aspecten van identiteit (bijvoorbeeld: "Ik spreek 2 of meer talen", "Ik dans graag").
 - Ze bewegen rond in de klas en zoeken telkens een klasgenoot met dezelfde eigenschap.
 - Gevonden? Dan mogen ze die eigenschap allebei aankruisen. Voor elk vakje zoeken ze iemand anders.
 - Wie als eerste een rij vol heeft, roept "bingo!"

Leer meer over sociaal rechtvaardig basisonderwijs:
www.antwerpen.be/toolkit-polarisatie

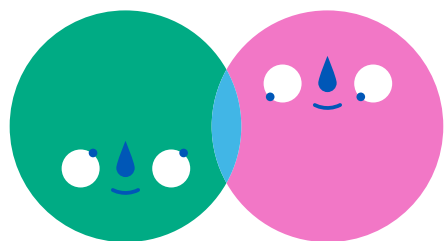
Doel 2: “Ik zie én waardeer verschillen én gelijkenissen.”

Maak diversiteit zichtbaar en spreek erover

Verschillen zijn normaal. Al vanaf de kleutertijd zien kinderen dat hun vrienden er anders uitzien, spreken of denken. Het is belangrijk om die verschillen te benoemen en waarderen, in plaats van ze te negeren. Dan leren kinderen dat anders-zijn niet bedreigend is maar juist verrijkend. Door in de klas en in het leermateriaal meerdere achtergronden en ervaringen te tonen — zoals verschillende huidskleuren, talen, gezinsvormen of geloofsovertuigingen — maak je die verschillen concreet. Kinderen ervaren diversiteit dan als iets positiefs en vanzelfsprekends.

Wat werkt:

- Zorg voor diverse prentenboeken, gezelschapsspelletjes en affiches die verschillende ervaringen en achtergronden binnenbrengen.
- Benoem verschillen én gelijkenissen: “Jij spreekt Arabisch, ik Nederlands, én we houden allebei van tekenen.”

Snelle tips voor in de klas:

- **“Wij zijn allebei...”-poster:** laat duo’s minstens 3 gelijkenissen zoeken en die samen tekenen of opschrijven op een affiche.
- **Feestkalender:** maak met de klas een kalender voor het schooljaar met de feesten die kinderen thuis vieren. Je kan als voorbeeld enkele bekende of klassieke feesten aanbieden.

Doel 3: “Ik herken oneerlijkheid en snap dat dat pijn doet.”

Praat over sociale rechtvaardigheid in de klas

Kinderen leren al vroeg wat eerlijk is en wat niet. Snij een taart in stukken of speel samen een spel: kleuters merken meteen of iets oneerlijk voelt. Dat is de eerste stap in het herkennen van rechtvaardigheid.

Vanaf de geboorte krijgen kinderen te maken met stereotypen, uitsluiting en verschillen in macht. Ook al begrijpen kleuters nog niet waarom iets onrechtvaardig is, ze voelen het vaak wel aan. Door hen woorden en voorbeelden te geven om hierover te praten, leer je hen kritisch en genuanceerd denken en discussiëren. Zo kunnen ze beter opkomen voor zichzelf en voor anderen, zodat ze uitgroeien tot bewuste en rechtvaardige wereldburgers.

Wat werkt:

- Koppel thema’s als pesten, vriendschap of eerlijk delen aan kinderrechten.
- Oefen regelmatig hoe je een goede bondgenoot kan zijn en voor anderen opkomen. Dat kan bijvoorbeeld via poppenspel, samen een boek lezen of door een conflict in de klas.

Journalist van de klas:

- Laat duo’s elke week 2 artikels opzoeken: iets leuks en iets droefs.
- Ze brengen die voor of bespreken ze in groepjes.
- Wat is hierin eerlijk/oneerlijk (bij jonge kinderen) of rechtvaardig/onrechtvaardig (vanaf de lagere school)? Help hen daarbij met vragen zoals: “Zijn de regels voor iedereen dezelfde?”

Doel 4: “Ik weet hoe ik kan opkomen voor mezelf en anderen.”

Zet empathie om in actie

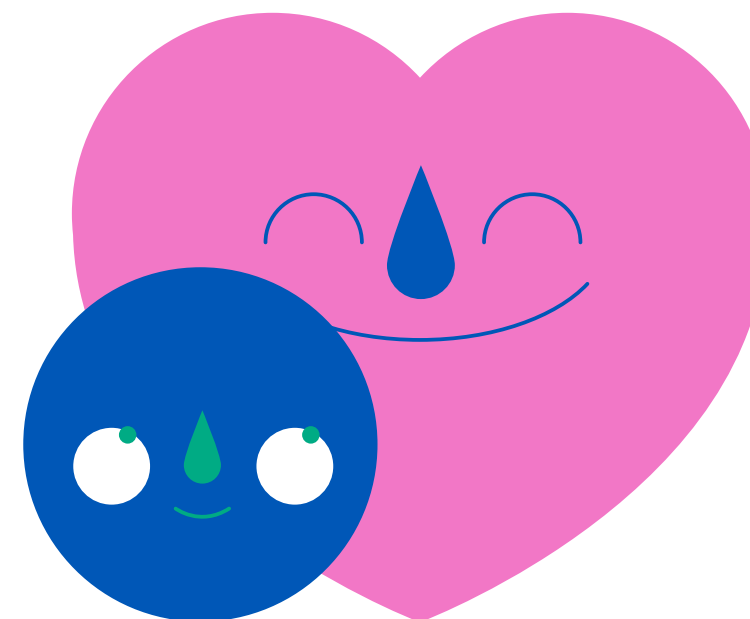
Leren over onrecht is één ding, er iets aan doen is de volgende stap. Kinderen kunnen leren dat ook kleine acties werken. Bijvoorbeeld: iets zeggen, hulp vragen, of voor iemand opkomen. Zo groeien ze in empathie én zelfvertrouwen. Belangrijk is dat kinderen leren niet passief toe te kijken bij onrecht, maar actie ondernemen, hoe klein ook. Komen ze op voor een klasgenoot of spreken ze zich uit tegen oneerlijk gedrag? Elke kleine daad helpt bouwen aan een rechtvaardigere en betrokken samenleving.

Wat werkt:

- Wees zelf een voorbeeld. Kom op tegen onrechtvaardigheid: binnen de school én daarbuiten.
- Investeer in een safe space (veilige ruimte) en een brave space (moedige ruimte). In een safe space voelt iedereen zich veilig, in een brave space durft iedereen actief deelnemen aan gesprekken en activiteiten. Maak samen klasafspraken over hoe je voor elkaar opkomt en hoe je elkaar aanspreekt op kwetsende uitspraken.

Snelle tips voor in de klas

- **Klascode tegen uitsluiting:** teken of schrijf met alle leerlingen de ‘klasafspraken’ en hang die zichtbaar op. Zet enkele voorwaarden centraal zoals: “iedereen mag anders zijn, dat maakt ons uniek.” “Bij oneerlijkheid, komen we voor elkaar op.”
- **Schrijfacties:** is er onrecht gebeurd? Of willen kinderen iets veranderen? Help hen nadenken over waarom die verandering belangrijk is, en hoe jullie samen actie kunnen ondernemen. Schrijf samen brieven, gedichten of slogans om een boodschap kracht bij te zetten. Zo ontdekken kinderen dat schrijven verandering in gang kan zetten.

Quiz:

"Hoe ga ik vandaag om met polarisatie en verbinding?"

Elke leerkracht wil een veilige, rechtvaardige en verbindende klas creëren, daar zijn wij van overtuigd. Maar hoe ga jij zelf om met verschillen, spanningen of uitsluiting? En hoe help je kinderen om elkaar écht te zien en op te komen voor zichzelf én anderen?

Polarisatie en sociale rechtvaardigheid spelen vaker een rol in de klas dan we beseffen. Met deze quiz **ontdek je waar jij vandaag staat**. Of je nu net begint of al jaren ervaring hebt: jouw inzet maakt altijd verschil.

Beantwoord de vragen eerlijk en mild voor jezelf. Aan het einde krijg je een profiel dat je sterktes toont én nieuwe inspiratie geeft om verder te groeien. Want elke stap telt, en je hoeft het niet alleen te doen.

Werkwijze:

- Beantwoord de vragen.
- Tel hoeveel keer je A, B of C antwoordt.
- Welk antwoord gaf je het meest? Dat is jouw profiel.
- Lees het advies dat past bij jouw profiel (A, B of C).

1. Hoe maak jij diversiteit zichtbaar in je klas

- A. Ik doe dit (nog) weinig.
- B. Ik laat in mijn lesmateriaal geregeld diversiteit zien.
- C. Bij de voorbereiding van mijn lessen probeer ik altijd diversiteit te integreren.

2. Hoe vaak praat je met kinderen over verschillen en gelijkenissen tussen mensen (zoals huidskleur, taal of gezin)?

- A. Ik praat liever niet over de verschillen en focus vooral op gelijkenissen.
- B. Alleen als het toevallig ter sprake komt.
- C. Ik grijp leermomenten aan én plan momenten in om dit soort gesprekken bij alle kinderen normaal te maken.

3. Hoe reageer je als kinderen stereotypen of vooroordelen uiten?

- A. Ik vind het lastig en weet niet goed wat te zeggen.
- B. Ik bespreek het kort en corrigeer met iets als: "Dat zeg je niet".
- C. Ik ga bewust het gesprek aan over waarom dit kwetsend kan zijn en verwerk dit ook verder in mijn klaswerking.

4. Hoe verantwoordelijk voel jij je om leerlingen te leren opkomen voor anderen bij onrecht of uitsluiting (bondgenootschap)?

- A. Daar zijn mijn leerlingen en ik (nog) niet bewust mee bezig.
- B. Ik besteed er aandacht aan als het zich voordoet.
- C. Ik vind dit een belangrijk deel van mijn onderwijs en werk er actief aan.

5. Ken jij het verschil tussen polarisatie en een conflict

- A. Is daar dan een verschil tussen?
- B. Ik weet er een beetje over.
- C. Ja, ik ken het verschil goed en hou er bewust rekening mee in gesprekken en in groep.

6. Wat doe je als een discussie in de klas hoog oploopt?

- A. Ik weet niet goed hoe ik moet reageren en probeer vooral de rust te herstellen.
- B. Ik leg rationeel uit wat volgens mij de 'juiste kant' is.
- C. Ik zie het als een leermoment en begeleid het gesprek actief voor meer inzicht, respect en dialoog.

7. Hoe praat je met kinderen over eerlijkheid en oneerlijkheid?

- A. Ik doe het weinig, tenzij er echt iets speelt. In mijn klas is dit niet nodig. Of ze zijn daar (nog) te jong voor.
- B. Ik benoem het in herkenbare situaties.
- C. Ik gebruik ook verhalen, rollenspellen of nieuws om dit actief aan te kaarten.

8. Hoe stimuleer je empathie in de klas?

- A. Dat gaat vanzelf, denk ik.
- B. Door emoties en conflicten te bespreken.
- C. Door te werken rond samenwerking, conflictoplossing en perspectief nemen.

9. Wat doe je als een kind vertelt dat het zich uitgesloten of gediscrimineerd voelt?

- A. Ik troost het kind en zeg tegen de anderen dat dat niet mag.
- B. Ik bespreek het met de betrokken kinderen en ouders, en zoek herstel.
- C. Ik volg het op en gebruik het om in de klas meer bewustzijn rond uitsluiting te creëren.

10. Hoe leer je kinderen om op te komen voor zichzelf én anderen?

- A. Dat vind ik moeilijk op hun leeftijd.
- B. Ik moedig hen aan gevoelens te benoemen en conflicten samen op te lossen.
- C. Ik oefen dit met hen in rollenspellen, verhalen en groepsopdrachten waarin ze leren opkomen als zij of een ander kind gekwetst worden.

Uitslag van jouw test

A

De Starter:

“Ik zie de noodzaak, maar zoek nog mijn rol.”

Je bent nieuwsgierig, en dat is een krachtige start. Sociale rechtvaardigheid is (nog) geen vast onderdeel van je lespraktijk, maar je voelt dat er meer kan.

Tip: Begin klein. Gebruik (voor)leesboeken waarin diversiteit centraal staat om gesprekken op gang te brengen. Bekijk samen met collega's of leerlingen je lesmateriaal. Leer bij van mensen die hier al actiever mee bezig zijn.

B

De Shifter:

“Ik beweeg richting verandering en neem anderen mee.”

Je maakt al bewuste keuzes en zet stappen richting sociaal rechtvaardig onderwijs. Je laat diversiteit zien, waardeert verschillen en helpt kinderen respectvol omgaan met elkaar.

Tip: Verdiep je verder in sociaal rechtvaardig onderwijs. Denk regelmatig na over je aanpak en durf kritisch te zijn. Hoe ga ik een stapje verder? Hoe gebruik ik mijn privileges? Hoe zit het met mijn eigen vooroordelen? Hoe leer ik kinderen bondgenoten worden? Hoe reageren we samen met de klas tegen onrecht?

C

De Gamechanger:

“Dit is mijn onderwijs. Rechtvaardig, bewust en krachtig.”

Je bent een inspirerend voorbeeld in sociaal rechtvaardig onderwijs. Je werkt bewust aan rechtvaardigheid, actie en empathie. Je aarzelt niet om gesprekken te voeren en samen stappen te zetten voor een rechtvaardige samenleving.

Tip: Blijf jezelf voeden met nieuwe inzichten. En vooral: inspireer ook anderen! De wereld vraagt om leerkrachten zoals jij die verandering durven leiden en anderen meenemen.

Polarisatie in het basisonderwijs

“Trump is écht stout.” (5 jaar)

“Maar juffen mogen toch geen hoofddoek dragen?” (7 jaar)

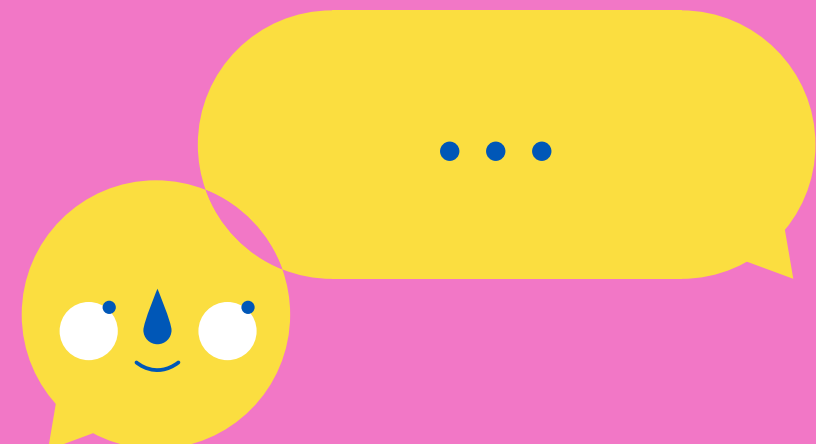
“Jongens die met jongens kussen, dat is echt vies!” (9 jaar)

“Thuis zijn ze fan van Beerschot en haten ze Anderlecht!” (6 jaar)

“Geloven in God is echt dom, zegt mijn papa.” (10 jaar)

Dit soort uitspraken hoor je wel vaker in de klas. Ze kunnen schuren, verrassen of zelfs kwetsen. Maar het zijn ook waardevolle signalen: kinderen nemen hun leefwereld, ervaringen en ideeën mee naar school. Klaslokalen zijn geen afgesloten plekken, maar spiegels van de samenleving met al haar diversiteit, spanningen en vragen.

In zulke momenten denken sommigen al snel aan polarisatie, soms misschien té snel. Het is goed om alert te zijn voor hoe tegenstellingen kunnen groeien, maar **niet elke scherpe uitspraak of meningsverschil is polarisatie**. Soms is het een gewone vraag van een leerling, wat onhandig geformuleerd. Een kind herhaalt soms iets wat het thuis hoort. Of het is een (pre-)vooordeel, dat vraagt om nuance en verheldering. Soms is er een inhoudelijk meningsverschil, als je bijvoorbeeld supportert voor een verschillende voetbalclub.

Wat is polarisatie?

Polarisatie is meer dan een meningsverschil of een ruzie. Het is een proces waarbij groepen steeds verder uit elkaar groeien. Dat gebeurt wanneer verschillen worden uitvergroot en het ‘wij-zij’-denken de overhand neemt. Nuance verdwijnt, spanningen nemen toe. Polarisatie ontstaat niet vanzelf, ze heeft ‘brandstof’ nodig zoals herhaling, bevestiging en emotie.

Polarisatie heeft volgens filosoof Bart Brandsma 3 kernaspecten:

1. Het is een gedachteconstructie.

Er wordt gedacht in 2 kampen: wij tegenover zij. Maar in de realiteit is die scheiding niet zo strikt. Hierdoor verdwijnen nuances en wordt het moeilijker om elkaar echt te begrijpen.

1. Het krijgt brandstof.

Uitspraken, beelden of gebeurtenissen kunnen het gevoel van tegenstelling verder versterken. Zonder deze ‘brandstof’ dooft polarisatie vanzelf uit.

1. Het gaat om sterke emoties.

Gevoelens zoals angst, boosheid of wantrouwen spelen een grote rol. Vaak draait een gesprek om gevoel. Dit maakt het lastig om met feiten of logica dichterbij elkaar te komen.

In de klas kan dit zich uiten in spanningen tussen leerlingen met verschillende achtergronden. Of in felle reacties op thema's als racisme, klimaat, religie of seksuele diversiteit. Maar ook je voorkeur van muziek, sportploeg of televisieprogramma's kan polarisatie oproepen.

Fijn om weten: uit onderzoek blijkt dat de meningen in onze samenleving niet extremer worden. Er is dus **niet méér polarisatie dan vroeger**. Wat wél verandert, is hoe we die meningen beleven. Door sociale media en een heviger politiek debat lijkt het alsof de tegenstellingen groter worden. Maar dat is enkel een gevoel, geen feit.

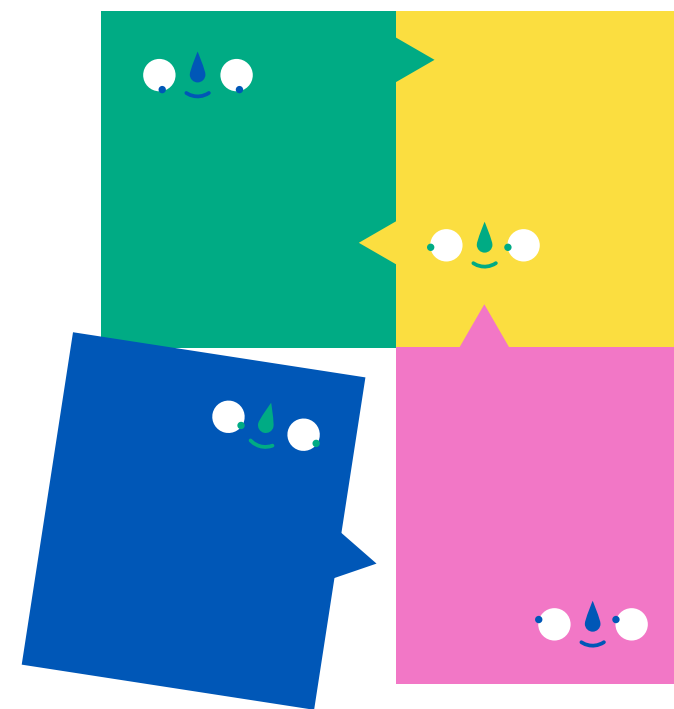
Leer meer over hoe je een conflict ontkracht en waarom dit zo moeilijk is:
www.antwerpen.be/toolkit-polarisatie

Polarisatie is niet altijd negatief

Volgens vredesonderzoeker Maarten Van Alstein kan polarisatie leiden tot veranderingen in de maatschappij. Dat heet **democratische polarisatie**. Grote maatschappelijke veranderingen begonnen vaak met mensen die tegen de stroom in durfden gaan en duidelijk kant kozen - van het vrouwenstemrecht tot het debat rond ‘zwarte piet’. Noem je die stemmen ‘polariserend’, ontnem je hen kracht. Ga dus beter het gesprek aan: luister, stel vragen, probeer elkaar te begrijpen. Zo ontstaat ruimte voor groei, ook als het wringt.

Doe je dit niet, kan polarisatie **toxisch** worden. Dan zien groepen elkaar niet meer als andersdenkenden, maar als bedreigend of slecht. Er ontstaat wantrouwen en vijandigheid. Samenwerking wordt bijna onmogelijk, en tot een gezamenlijk besluit komen, lijkt uitgesloten. In zo'n klimaat is het moeilijk leren. Net daarom is het zo belangrijk dat leerkrachten het verschil leren zien tussen een pittige discussie en toxische polarisatie.

Wat is mijn taak als leraar?

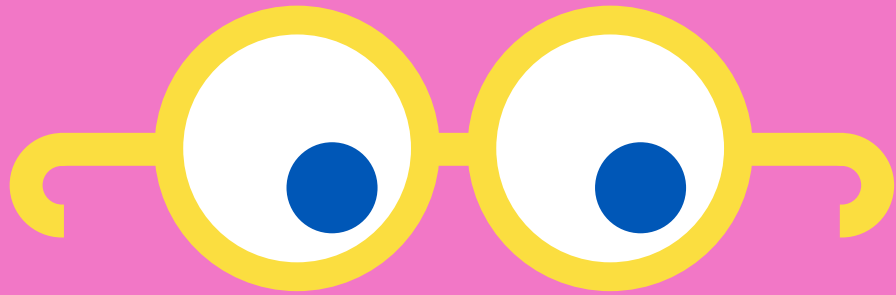
Voor jou als leerkracht ligt de kracht in het tijdig herkennen van polarisatie. Wanneer slaat een discussie in je klas om in toxisch wij-zij-denken? Wanneer gaat het niet meer over ideeën, maar over identiteiten? En hoe maak jij daar als leerkracht het verschil in?

Deze uitdaging biedt ook kansen. Als je het goed aanpakt, wordt de school juist een plek om het wij-zij-denken te doorbreken en kinderen te leren samenleven in diversiteit. Polarisatie kan zelfs een teken van betrokkenheid zijn, dat kinderen nadenken over de wereld en hun plaats daarin. Maar het vraagt wel om begeleiding.

Onderzoek toont aan dat gesprekken over moeilijke onderwerpen bijdragen aan de sociale en emotionele ontwikkeling van kinderen. Ze leren luisteren, zich uitdrukken, en omgaan met verschillen. Dat lukt alleen in een veilige klas: een plek waar kinderen zich gehoord en gerespecteerd voelen. Waar jij als leerkracht het gesprek durft aan te gaan, zonder oordeel, maar mét duidelijke grenzen.

Klaslokalen zijn geen neutrale plekken. Ze zijn **oefenterreinen voor democratisch burgerschap**, voor empathie en samenleven. Polarisatie is daarbij niet alleen een uitdaging maar ook een kans. Laten we die kans grijpen.

Begin bij jezelf!

Iedere mens, en dus ook elke leerkracht, kijkt door een eigen bril. Je blik wordt gevormd door je achtergrond, opvoeding, opleiding en omgeving waarin je bent opgegroeid. Wat voor jou vanzelfsprekend of ‘normaal’ lijkt, is dat misschien niet voor je leerlingen. Daardoor ontstaan soms misverstanden, of voelen leerlingen zich niet begrepen, ook al heb jij de beste bedoelingen. In een diverse klas is het daarom extra belangrijk om je hiervan bewust te zijn.

Wie ben jij? Wat breng jij mee de klas in? En hoe kleurt dit jouw kijk op leerlingen, ouders en collega’s? Om te voorkomen dat jouw gesprekken uitgroeien tot polarisatie, is het belangrijk dat je je **bewust bent van je eigen standpunten, achtergrond en ideeën**. Want die bepalen hoe je zelf naar de wereld kijkt, hoe je alles interpreteert en hoe je met anderen omgaat. Je eigen overtuigingen werken als een filter voor wat je doet.

In sociaal rechtvaardig onderwijs zijn je houding en interacties met kinderen (en volwassenen) vaak belangrijker dan de inrichting van de klas, de keuze van de boeken of de activiteiten die je aanbiedt.

Stap 1: Welke identiteiten draag jij mee?

We maken allemaal deel uit van verschillende sociale groepen. Sommige groepen geven je extra kansen of maken het leven eenvoudiger. Andere zorgen juist voor meer obstakels. Hoor je bij een dominante groep — een groep die in de meerderheid is of zo lijkt — dan voelt die positie vaak gewoon ‘normaal’. Je bent je er dikwijls niet eens van bewust.

Sta even stil bij je eigen identiteit aan de hand van deze categorieën:

- Leeftijd
- Genderidentiteit
- Seksuele oriëntatie
- Etniciteit
- Culturele achtergrond
- Taal die je thuis spreekt
- Sociaaleconomische status
- Geloof of levensbeschouwing
- Lichamelijke of mentale mogelijkheden en beperkingen

Opdracht:

Noteer enkele deelidentiteiten die belangrijk zijn voor jou.

Denk dan na over vragen zoals:

- Welke boodschappen kreeg ik vroeger mee over mijn leeftijd, cultuur, thuistaal, geloof ...?
- Hoe beïnvloeden deze deelidentiteiten mijn dagelijks leven?
- Hoe kleuren ze mijn beeld van ‘een goede leerling’ of van ‘betrokken ouders’?

Stap 2: Zelfonderzoek via deze categorieën

Ga een stapje verder in je zelfonderzoek. Kies een categorie uit de lijst bij stap 1 (bijvoorbeeld: beperking) en sta stil bij de volgende vragen:

- Ken ik mensen met een beperking?
- Wat leerde ik vroeger over mensen met een beperking?
- Hoe beïnvloedt mijn eigen situatie mijn kijk op leerlingen met een andere leercapaciteit?

Vervolledig onderstaande zinnen:

- Ik vind praten over verschillen in beperkingen en mogelijkheden in de klas lastig omdat ...
- Praten over deze verschillen is nodig in mijn klas omdat ...
- Praten over deze verschillen en mogelijkheden is waardevol omdat ...

Herhaal deze vragen nu voor elk van de andere categorieën (taal, huidskleur, religie, genderrollen ...). Zo word je je beter bewust van je eigen blik.

Stap 3: Herken je reflexen en leer ze bevragen

In een diverse klas gebeuren dingen die je misschien niet meteen herkent of begrijpt. Een leerling vindt je gedrag ‘vreemd’. Of een ouder begrijpt jouw reactie niet. De kunst is dan om niet snel te oordelen, maar nieuwsgierig te blijven - ook en vooral naar jezelf.

Stel jezelf enkele vragen:

- Welke gewoonten of overtuigingen neem ik zelf mee de klas in?
- Hoe reageer ik als een leerling iets doet wat ik niet begrijp of als ‘anders’ ervaar?
- Wanneer voelde ik me zelf ongemakkelijk door een cultuurverschil?
- Hoe hou ik rekening met de achtergrond van leerlingen in gesprekken met ouders?

Stap 4: Geef ruimte aan verhalen en ervaringen

Elk verhaal in je klas biedt een kans tot verbinding. Met wat creativiteit breng je die verbinding vlot tot stand. Als je maar nieuwsgierig bent, en kijkt met een open blik.

Voorbeeld:

Een leerling vertelt enthousiast over een bezoek aan familie in Marokko of een reis naar Polen. Geef dat verhaal ruimte in de klas. Gebruik het als opstap naar een gesprek of les over geografische thema’s, familiegeschiedenissen, of creatieve verwerking.

Reflectievragen:

- Hoe geef ik ruimte aan de verhalen en ervaringen van mijn leerlingen?
- Hoe gebruik ik hun leefwereld als startpunt voor leren en verbinden?

Tot slot

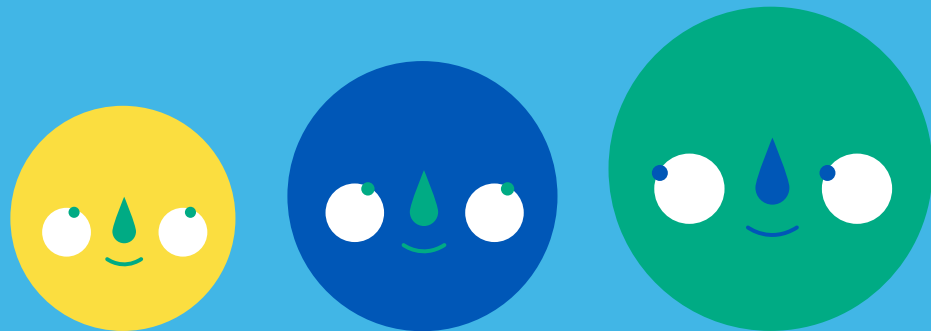
Deze reflectie is geen eenmalige oefening, maar een proces. Polarisation tegengaan begint bij jezelf: word je eerst bewust van je eigen bril, dan pas kan je bereid zijn om door die van een ander te kijken.

Wil je samen met je collega’s aan de slag met deze vragen? Je vindt in Bijlage 2 enkele gesprekskaartjes die kunnen helpen.

Zijn 'mijn kinderen' daar niet te jong voor?

Kinderen merken al heel jong verschillen in huidskleur, gender of lichaamsvormen. Wat begint als een neutrale observatie, krijgt al snel betekenis. In de kleuterklas ontstaan voorkeuren en kunnen kinderen elkaar uitsluiten of kwetsen omdat ze 'anders' zijn. In de lagere school neemt de groepsdruk toe. Stereotypen kunnen leiden tot buitensluiten of pesten.

Toch zijn er ook veel kansen. Kinderen ontwikkelen heel jong een sterk gevoel voor wat 'eerlijk' of 'oneerlijk' is. Met de juiste steun ontwikkelen ze empathie, kritisch denken en respect voor diversiteit. Door hier vroeg en bewust op in te zetten, **helpen we hen om zichzelf én anderen te erkennen en waarderen.**

2,5 tot 6 jaar

Al **vanaf 3 maanden** zien kinderen verschillen in huidskleur. Dat is op zich geen probleem, het hoort bij de ontwikkeling van hun visuele en sociale waarneming. Het wordt moeilijker wanneer jonge kleuters deze verschillen een sociale betekenis beginnen geven, beïnvloed door hun omgeving en opvoeding. Dit kan zich uiten in onbewuste voorkeuren wanneer ze vrienden kiezen, waarbij ze bepaalde klasgenoten uitsluiten op basis van bijvoorbeeld huidskleur, taal of gender.

Rond hun 3 jaar maken kinderen een sprong in de ontwikkeling van hun genderidentiteit. Jonge kleuters worden zich bewust van hun geslacht (jongen of meisje) én van het gedrag, speelgoed, activiteiten en interesses die daarmee geassocieerd worden.

Al rond hun tweede jaar worden kinderen zich bewust van hun lichaam, doordat ze zichzelf herkennen op foto's of in de spiegel. Vanaf **3 jaar** tonen veel kinderen een voorkeur voor slanke mensen en

ontwikkelen ze negatieve ideeën over dikkere mensen. Ze noemen dikke figuren 'gemeen' of 'stout', en slankere figuren 'lief' en 'goed'. Net als huidskleur kan ook gewicht of lichaamssomvang meespelen bij de keuze van vriendjes.

Een (negatief) lichaamsbeeld vormt zich nog voor kinderen **6 jaar** oud zijn. Zelfs kleuters tonen al tekenen van ontevredenheid over hun lichaam. Ze vergelijken hun uiterlijk met dat van anderen en maken er negatieve opmerkingen over.

Kinderen worden zich dus al vroeg bewust van de heersende schoonheidsidealen, en hoe zij daaraan kunnen voldoen. Ze leren dat via hun omgeving, maar ook door tekenfilms, boeken en speelgoed. Zo kan de interesse in het eigen lichaam worden gewekt doordat ze hun ouders of leerkracht horen praten over iemand die ze mooi, lelijk, slank of dik vinden.

6 tot 8 jaar

Steeds meer kinderen begrijpen vanaf 6 jaar wat stereotypen zijn en hoe die kunnen leiden tot uitsluiting of discriminatie.

Ze kiezen vaak voor hun eigen groep en kunnen - bewust of onbewust - negatief doen tegenover 'anderen'. Dat komt niet alleen door henzelf, maar ook door hun sociale context: kinderen willen erbij horen, ze volgen groepsnormen en vermijden gedrag dat hen buiten de groep plaatst. Deze natuurlijke neiging tot groepsvorming is een krachtig sociaal mechanisme. Het helpt kinderen om relaties aan te gaan, regels te begrijpen en hun plek in de wereld te vinden.

Het verlangen om ergens bij te horen heeft ook een keerzijde. Soms ontwikkelen kinderen negatieve gevoelens tegenover andere groepen. Dit heet out-group negativity (afwijzing van de andere groep). Het gebeurt wanneer hun eigen groep zich bedreigd voelt, negatieve houdingen aanmoedigt, of wanneer kinderen onzeker zijn over hun plek in de groep. Wat begint als loyaliteit aan de groep kan leiden tot buitensluiten, pesten of discriminatie. Daarbij speelt niet alleen groepsdynamiek maar ook (sociale) media en de context een rol.

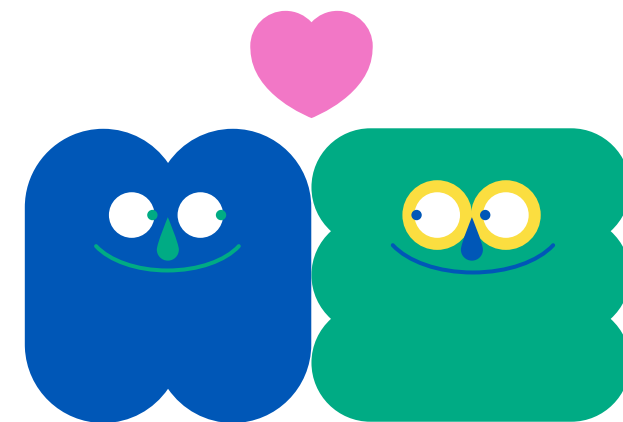
Uitsluiting kan veel vormen aannemen. Kinderen maken grapjes over minderheidsgroepen of lachen met iemands accent, naam, lichaam, kleding of eten. Ze gebruiken stereotypen of weigeren naast iemand te zitten met een ander gender, huidskleur, religie, taal of beperking. Dit is geen onschuldig plagen meer. Voor wie dit meemaakt, voelt het als een aanval op identiteit en zelfvertrouwen.

De Nederlandse onderzoeker Ymke De Bruijn onderzocht de voorkeuren van witte kinderen tussen 6 en 8 jaar. Ze vroeg hen naast wie ze wel of niet wilden zitten, met wie ze wel of niet wilden spelen en wie ze zouden uitnodigen op hun verjaardag. De kinderen kregen foto's te zien van leeftijdsgenootjes met verschillende etnisch-rationale kenmerken, zoals huidskleur, haarstructuur en vorm van ogen. Witte kinderen kozen het vaakst voor witte kinderen van hetzelfde geslacht om mee te spelen of uit te nodigen.

Wanneer de vragen negatief geformuleerd werden ("Met wie wil je niet spelen?"), wezen witte kinderen witte leeftijdsgenoten veel minder vaak af dan kinderen met een ander uiterlijk. Dit toont volgens De Bruijn dat witte kinderen in Nederland op jonge leeftijd al duidelijke voorkeuren ontwikkelen.

Vergelijkbaar internationaal onderzoek toont dat eenzelfde soort uitsluiting ook gebeurt op basis van lichaamsvorm of zichtbare beperkingen, zoals het gebruik van een rolstoel. Ook deze kinderen worden minder vaak gekozen om mee te spelen of uit te nodigen op een feestje.

Het sociale klimaat in een groep speelt daarbij een grote rol. Daarom is het belangrijk om kinderen al vroeg te leren wat respect, empathie en inclusie betekenen. Dáár ligt de kracht van opvoeding en onderwijs: kinderen leren positief om te gaan met verschillen, groepsdruk te weerstaan en zich in te leven in anderen.

Leer meer over lichaamsbeeld, gender-identiteit en de ontwikkeling van etnisch-rationale vooroordelen:
www.antwerpen.be/toolkit-polarisatie

9 tot 12 jaar

Tussen hun **8ste en 12de levensjaar** maken kinderen een indrukwekkende sociale en persoonlijke ontwikkeling door. Ze leren de subtiele spelregels van het samenleven kennen en passen hun gedrag aan zodra ouders, leerkrachten of vrienden meekijken. Daarbij ontdekken ze dat sociale normen verschillen tussen school, gezin en vriendengroep. Ze beginnen ook strategisch na te denken over wat sociaal wenselijk is.

Uit onderzoek van het Dove Self-Esteem Project (2017) blijkt dat de meerderheid van de meisjes tussen **10 en 16 jaar** soms niet meedoet aan activiteiten omdat ze onzeker zijn over hun uiterlijk. Dat gaat niet alleen om sport of nieuwe hobby’s, maar ook om iets eenvoudigs als je hand opsteken in de klas. Het lichaamsbeeld van kinderen heeft dus niet alleen een psychologische, maar misschien ook een sociale en zelfs schoolse impact. Het is dan ook belangrijk om hier al vroeg aandacht aan te besteden.

Rond **8 jaar** ontwikkelen kinderen een meer genuanceerd moreel kompas. Jongere kinderen denken vaak zwart-wit over goed en fout, achtjarigen beginnen hun morele oordelen te relativiseren. Ze zijn gevoelig voor rechtvaardigheid en sterk geïnteresseerd in thema’s als zorg voor de natuur, solidariteit, vriendschap en verbondenheid.

De Noorse psycholoog Raundalen (1999) noemt de periode tussen **8 en 12 jaar** de Golden Age (Gouden leeftijd). Kinderen zijn dan extra ontvankelijk voor waarden als respect en inclusie. Deze leeftijd biedt unieke kansen om vooroordelen en discriminerend gedrag af te bouwen — als je hier als opvoeder en begeleider maar bewust aandacht aan besteedt.

Voor scholen en buitenschoolse opvang ligt hier een belangrijke opdracht. Zij helpen kinderen kennismaken met diverse perspectieven en leefwerelden. Dat vraagt om actief contact met gezinnen uit verschillende culturele achtergronden, zodat alle kinderen ruimte krijgen om hun morele en sociale denken te ontwikkelen.

Deze sociale en persoonlijke groei biedt kansen voor opvoeding en onderwijs. Door kinderen te begeleiden in kritisch nadenken over groepsdruk, normen, identiteit en zelfbeeld, versterken we hun sociale intelligentie en zelfbewustzijn. We helpen hen opgroeien tot solidaire en rechtvaardige burgers die niet alleen meedoen, maar ook durven opstaan wanneer dat nodig is.

Leeftijd	Accenten	Kansen
vanaf 2 jaar	zelfherkenning	bespreek eigen uiterlijke kenmerken
kleuterleeftijd: 2,5 tot 6 jaar	kenmerken zoals huidskleur, taak, religie, cultuur of beperking spelen soms mee bij het kiezen van vrienden en uitsluiten van anderen	zet in op het ontdekken van eigen (deel)identiteiten en verbinding zoeken met anderen
6 tot 8 jaar	zijn zich bewust van het bestaan van ‘stereotypes’ en de mogelijke kwalijke invloed daarvan ervaren een sterke voorkeur voor hun ‘eigen groep’ verdere uitsluiting en pestgedrag op basis van kenmerken zoals uiterlijk, taal, religie of beperking	bied contra-stereotypen aan via lesmateriaal of verhalen, zet in op verbindende groepsopdrachten en maak ruimte voor maatschappelijke thema’s
8 tot 12 jaar	komen voor het eerst in contact met sociale media, wat invloed kan hebben op hun zelf- en wereldbeeld worden extra gevoelig voor waarden als inclusie en respect	maak mediawijsheid en zelfbeeld actief bespreekbaar, en bespreek maatschappelijke thema’s en welke invloed die op hen hebben, als individu en als groep

De klas als oefenplek voor democratie en dialoog

Werk je graag preventief aan een klas zonder polarisatie? De 4 doelen van sociaal rechtvaardig onderwijs (zie 'Polarisatie begint klein, verbinding ook') zijn hiervoor een geschikte leidraad. Zo leer je kinderen vanaf jonge leeftijd luisteren, vragen stellen en respectvol omgaan met meningsverschillen.

In de kleuterklas benoem je gelijkenissen én verschillen. Je laat zien dat verschillende deelidentiteiten 'normaal' zijn. Kleuters leren zichzelf en de wereld om hen heen kennen. Zo groeit een klasgemeenschap waarin verschil niet bedreigend, maar verrijkend is.

Sociaal rechtvaardig onderwijs erkent elk kind in zijn eigenheid en stimuleert een open, empathisch wereldbeeld. Dit is de basis voor verbinding, weerbaarheid en kritisch burgerschap. De klas wordt zo een belangrijke oefenplek voor écht samenleven.

Vanaf 7 à 8 jaar kan je met leerlingen **expliciet oefenen op 'spannende' gesprekken**. Ze leren hun mening respectvol uiten en echt luisteren naar elkaar. Dat vraagt een veilige klasomgeving waar je open kan praten over diversiteit en rechtvaardigheid. Door hier geregeld over te spreken in de klas, leren kinderen verschillende perspectieven begrijpen en waarderen. Ze groeien dan in empathie, kritisch denken en verdraagzaamheid - essentiële vaardigheden om polarisatie tegen te gaan. In betekenisvolle gesprekken bouwen leerlingen meer nuance op, wat hen weerbaarder maakt in conflicten rond culturele verschillen.

Zulke gesprekken kunnen op verschillende manieren starten. Je kan er als leerkracht zelf aan beginnen door gericht aan bepaalde minimumdoelen te werken. Leeft een specifiek onderwerp in je klas, zoals oorlog of racisme? Dan is het goed om hier bewust ruimte voor te maken. Zo voelen leerlingen zich erkend, ze leren kritisch denken én zien dat er meerdere perspectieven bestaan.

Tips voor dialoog in de klas

Als een gesprek over polarisatie ontstaat, is het goed om van bij de start duidelijke afspraken te hebben. Om een veilige en verbindende gespreksruimte te creëren, reiken we enkele inzichten aan uit het onderzoek Diversiwijs (Luyckx, Ben Sliman-Ghomari, De Witte, & Dierickx, 2025):

Voor het gesprek

- Stel samen gespreksregels op:
 - Hoe geven we onze mening?
 - Hoe tonen we respect bij meningsverschillen?
 - Hoe geven we emoties aan?
 - Wat doen we als iemand de afspraken niet naleeft?
- Maak verwachtingen duidelijk:
 - Wat is het doel van het gesprek? (bijvoorbeeld: leren van elkaar, niet overtuigen)
 - Geef aan dat meerdere perspectieven mogelijk zijn.
 - Spreek af dat het gesprek gaat over situaties, niet over personen.

Tijdens het gesprek

1. Informeer
 - Geef feitelijke, neutrale info als kinderen iets zeggen uit onwetendheid en voeg je eigen mening niet toe.
 - Voeg zelf nieuwe perspectieven toe (zoals historische context of culturele betekenissen) die de kinderen nog niet kennen. Bijvoorbeeld: "De eerste vrouw die een broek droeg, werd opgepakt. Dat was ooit illegaal."
 - Leg begrippen die nodig zijn voor het gesprek neutraal uit, op een manier die past bij de leeftijd van het kind.

Leer meer over emotienetwerken, een methodiek die verschillen in overtuigingen zichtbaar en 'normaal' maakt: www.antwerpen.be/toolkit-polarisatie

2. Modereer

- Herinner je klas aan de regels.
- Let erop dat ook stillere leerlingen aan bod komen.
- Start bijvoorbeeld met stellingen waarbij leerlingen non-verbaal hun mening kunnen geven: bijvoorbeeld met hun duim, via hoeken of stemkaarten. Geef hen de tijd om eerst individueel of in kleine groep na te denken.
- Probeer niet te overtuigen, maar verken verschillende perspectieven. Zeg niet: "Dat is fout. Vrouwen moeten niet onderhouden worden door mannen." Maar wel: "Wie denkt iets anders? Ken je mensen die er anders over denken?"

3. Stimuleer verschillende perspectieven en empathie

- Stel open vragen: "Hoe zou dat zijn voor iemand in een rolstoel?", "Wat denk je dat onze directrice hierover zou zeggen?"
- Nodig uit om naar verschillende kanten te kijken: "Wie denkt hetzelfde? Wie denkt iets anders?"
- Bewaak de focus van het gesprek: "Ik begrijp dat dit bij jou leeft, maar laten we terugkeren naar onze vraag."

De **plakkermethode** leert leerlingen eerst zelf nadenken en hun ideeën formuleren, vóór ze die in de klas delen. Zo oefenen ze in luisteren, nuanceren en respectvol omgaan met meningsverschillen.

De plakkermethode in 3 stappen

1. **Schrijf je ideeën op**
Laat leerlingen individueel of in groepjes hun ideeën of oplossingen noteren op een groot vel papier.
1. **Stem met stickers**
Geef iedereen enkele stickers in verschillende kleuren om de sterkste en zwakste ideeën aan te duiden.
1. **Bespreek klassikaal**
Bespreek kort de verschillende keuzes en maak ruimte voor vragen of verduidelijking. Zo ontdekken leerlingen samen het belang van nuance.

Na het gesprek

- Vat samen en leg de nadruk op wat jullie delen.
- Volg op en geef hulp als dat nodig is.

Moeten we kunnen praten over elk onderwerp?

Volgens pedagogen Diana Hess en Paula McAvoy hangt je rol als leerkracht soms af van het onderwerp. Bij controversiële thema's - zoals het ontkennen van de Holocaust, de klimaatopwarming en de evolutietheorie - gaat het niet om 'voor' of 'tegen'. De wetenschap is duidelijk, hier valt niet over te discussiëren.

Andere onderwerpen laten wél ruimte voor debat. Daar kan je als leerkracht een neutrale rol opnemen. Omdat er nog geen sluitend antwoord is, of omdat meerdere visies perfect naast elkaar kunnen bestaan.

Hoe weet je welke onderwerpen je wél of niet open kan bespreken?

Hess en McAvoy maken 2 belangrijke onderscheidingen:

1. Feit of mening?

- Feiten (empirisch) kan je onderzoeken en bewijzen, zoals in biologie of geschiedenis. Denk aan de evolutietheorie of de opwarming van de aarde. Hierover kan je niet discussiëren.
- Mening (politiek) gaan over hoe we samenleven. Ze zijn vaak normatief en moreel geladen – zoals schooluniformen, beleven van religie of feestdagen. Mening kan verschillen van persoon tot persoon.

2. Open of gevestigd antwoord?

- Open onderwerpen zijn thema's waarover nog discussie bestaat in de wetenschap en/of in de samenleving.
- Onderwerpen met een gevestigd antwoord zijn thema's waarover brede overeenstemming bestaat, bijvoorbeeld dat racisme onaanvaardbaar is.

Of een onderwerp 'open' is of al een 'gevestigd antwoord' kent, kan veranderen met de tijd. Wat vandaag bespreekbaar is, wordt morgen misschien gezien als grensoverschrijdend, en omgekeerd. Ook de context speelt mee: het pedagogisch project van de school, de eindtermen en het leerplan bepalen mee hoe je een onderwerp moet inschatten.

- **Bij open thema's** kies je als leerkracht een gespreksvorm waarin verschillende meningen naast elkaar bestaan. Als moderator blijf je neutraal. Er zijn verschillende gespreksvormen mogelijk, bijvoorbeeld:
 - **Dilemma's:** kinderen krijgen een stelling of keuze en bespreken de voor- en nadelen in kleine groepjes.
 - **Visgraat- of mindmap-sessies:** je verzamelt samen verschillende perspectieven en zet die visueel naast elkaar zodat alle meningen zichtbaar worden.
 - **Rollenspellen:** kinderen kruipen in de rol van een ander om verschillende standpunten te verkennen.
- **Bij thema's met een gevestigd antwoord** leg je als leerkracht uit wat het leerplan zegt en waarom sommige uitspraken niet kunnen. De uitdaging is om het gesprek op een pedagogisch verantwoorde manier in de juiste richting te sturen.

Leer meer over omgaan met controversiële onderwerpen in het leerplan:
www.antwerpen.be/toolkit-polarisatie

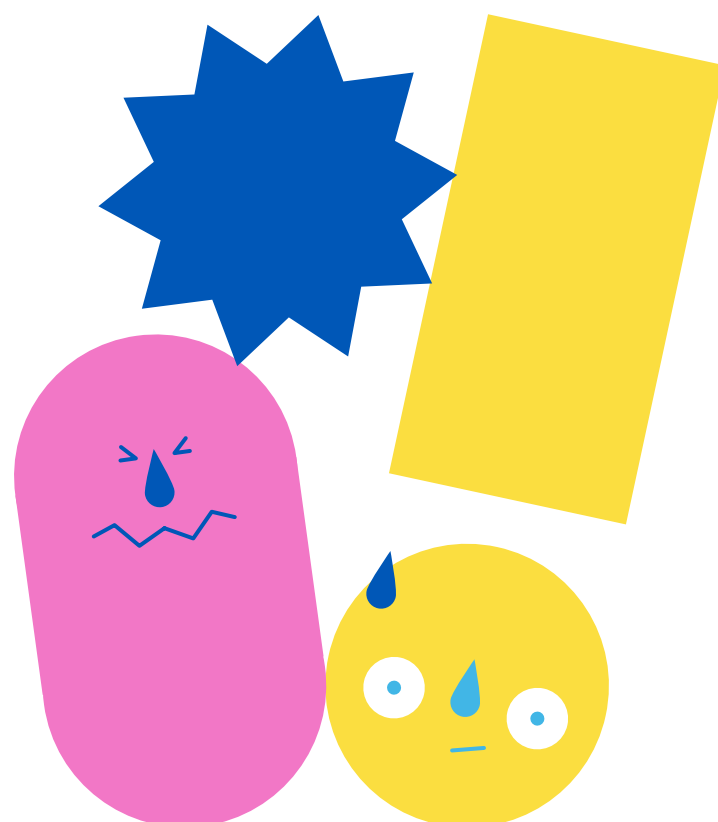
Polarisatie: het kan heftig zijn

Je kan je leerlingen trainen in praten en denken op een manier die polarisatie helpt voorkomen. Als je gesprekken gericht inplant, ben je beter voorbereid. Toch loopt het in de praktijk niet altijd zoals je wilt. Soms barst er onverwacht een fel gesprek los. Bijvoorbeeld: als je tijdens de les seksuele opvoeding weerstand voelt onder de leerlingen, als je een vraagstuk voorleest dat de klas op stelten gaat, of als er iets in het wereldnieuws speelt dat hen raakt, zoals gewelddadige kolonisaties of politiegeweld.

Is de situatie geëscaleerd? Dan kan het denkkader van Bart Brandsma helpen. Hij stelt 4 ‘Gamechangers’ (krachtige manieren) voor om polarisatie te doorbreken: **je verandert van doelgroep, van onderwerp, van positie en/of van toon.**

Het komt er vaak op neer om niet te focussen op uitersten, maar op het midden. Kijk minder naar wat ons verdeelt en meer naar wat ons verbindt. Het is verleidelijk om een mooi besluit te willen hebben voor de hele klas, maar dat is niet altijd nodig - of wenselijk. Belangrijker is om de gemeenschappelijke punten te vinden en ook te luisteren naar de stille stemmen in het midden.

Leer meer over hoe je kan reageren op extreme uitspraken in de klas:
www.antwerpen.be/toolkit-polarisatie

Hoe doe je dat concreet?

1. Herken en benoem polarisatie

Niet elk meningsverschil in de klas is polarisatie. Kinderen moeten leren dat het oké is om anders te denken. Wel belangrijk is te herkennen wanneer een discussie kantelt richting polarisatie: als het niet meer over ideeën gaat, maar over kampen die tegenover elkaar staan.

Let op signalen zoals:

- kinderen die elkaar niet meer willen begrijpen
- uitspraken die de ander wegzetten als ‘raar’ of ‘slecht’
- het verdwijnen van nuance of middenposities

Merk je dat de spanning oploopt en het gesprek verandert in een wij-zij-verhaal? Benoem dat dan expliciet. Bijvoorbeeld als een kind roept: “Vegetariërs moeten gewoon normaal eten, die zijn écht dom.” Dan kan je de spanning verminderen door te zeggen wat je ziet: “Ik merk dat we in kampen terechtkomen. Laten we even stilstaan bij wat er gebeurt.”

Door het proces te benoemen, help je kinderen om met meer afstand naar het gesprek te kijken. Zo ontstaat ruimte om het veilig en respectvol verder te zetten.

2. Blijf rustig en nieuwsgierig

Adem enkele keren diep in en uit. Probeer vooral niet om zelf vanuit emotie te reageren, want dat versterkt de polarisatie. Stel open vragen: “Wat bedoel je precies?” of “Waarom is dit belangrijk voor jou?”.

3. Geef informatie op neutrale toon

Soms hebben leerlingen extra info nodig om een uitspraak of situatie goed te begrijpen. Als leerkracht geef je die context op een neutrale manier, zonder je eigen standpunt op te dringen. Je kan dit vooraf doen, zodat leerlingen goed voorbereid het gesprek ingaan. Of tijdens een discussie zelf, als je merkt dat er misverstanden zijn. Verduidelijk dan expliciet jouw rol in het gesprek: je bent er om te informeren, niet om te overtuigen. Zo begrijpen leerlingen dat je hen wil helpen om een goed onderbouwde eigen mening te vormen.

Een voorbeeld. Zegt een leerling “All lives matter”, kan je verduidelijken dat deze uitspraak een tegenreactie is op de slogan Black Lives Matter Die ontstond in 2013 in de VS na de vrijspraak van een politieman die een zwarte tiener had doodgeschoten. Het groeide uit tot een wereldwijde beweging tegen politiegeweld en racisme. Sommigen ervaren All lives matter als kwetsend, omdat het de problemen die Black Lives Matter aankaart, lijkt te ontkennen. Als je deze context meegeeft, help je leerlingen om uitspraken beter te plaatsen in hun maatschappelijke en historische betekenis, zonder dat je zelf partij kiest.

4. Stel je normen en grenzen, en nodig uit

Herinner je leerlingen er geregeld aan dat je als groep respectvol met elkaar omgaat en verwijst naar de gemaakte afspraken. Je hoeft niet elk standpunt als gelijkwaardig te behandelen. Bij scherpe uitspraken mag je je grenzen stellen: je maakt duidelijk wat jou als leerkracht raakt of welke uitspraken ingaan tegen de mensenrechten. Zo is racisme onaanvaardbaar, en mensenrechten zijn altijd het startpunt.

Doe dit wel zonder te beschamen of te veroordelen. Zo blijven leerlingen zich veilig voelen om in gesprek te gaan. Laat de leerlingen liever vertellen wat hen dwars zit of waarom ze die uitspraak doen. Vaak komen zulke uitspraken voort uit onduidelijkheid, niet uit een bewuste kant.

Je kan dit bijvoorbeeld zo verwoorden: “Wat je net zei, kan iemand verdrietig maken. Ik denk dat je ergens mee zit en wil daar graag met jou over praten. Maar dan wel op een manier waarop we vriendelijk blijven voor elkaar.”

5. Stel het gesprek tijdelijk uit

Soms lopen de emoties zo hoog op dat naar elkaar luisteren niet meer lukt. Misschien is er geen tijd voor een goed gesprek. Of het komt jou als leerkracht niet uit, bijvoorbeeld door je eigen emoties. Dan kan je het gesprek beter pauzeren. Leg de klas uit dat dit een belangrijk punt is, maar dat je het wat later in alle rust wil bespreken. Benoem ook dat de emoties nu te sterk zijn voor een goed gesprek.

Beloof dat je hierop terugkomt, spreek een concreet moment af en zorg ervoor dat je dat gesprek ook echt voert. Dan merken leerlingen dat hun inbreng telt en jij jouw beloftes nakomt. Jij wint ondertussen tijd om informatie in te winnen of experts in te schakelen. Let wel: vaak gaat het gesprek gewoon verder op de speelplaats. Kies dus een vervolgmoment dat niet te ver weg ligt.

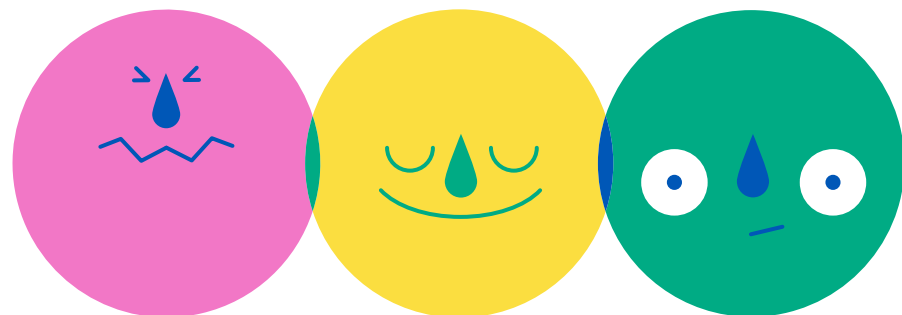
Het gesprek verleggen kan op het moment zelf moeilijk zijn, maar het geeft wel 'ademruimte'. Enkele concrete oefeningen die je aan je leerlingen kan geven:

- "Schrijf op wat je hoorde als tegenargument."
- "Wat denk jij? Schrijf je eigen mening op."
- "Tekent hoe je je voelt."

Na een dergelijke 'pauze-opdracht' kan je de situatie beter inschatten: kan het gesprek kort nadien al hervat worden, of stel je het best nog even uit? Dan kan je zeggen: "Laten we hier morgen op terugkomen. Ik merk dat het nu moeilijk is om hierover te praten. Het roept te veel emoties op om nog naar elkaar te kunnen luisteren."

6. Geef ruimte aan emoties

Gesprekken over identiteit en onrecht raken vaak aan persoonlijke ervaringen. Ze kunnen sterke emoties oproepen bij kinderen, en dat mag. Bereid je voor op die gevoelens. Boosheid kan zich uiten in onderbrekingen, luid praten of sarcasme. Schaamte of verdriet kan leiden tot tranen. Als je die reacties negeert, kunnen ze het gesprek blokkeren. Het kan zelfs schadelijk zijn voor wie al kwetsbaar is.

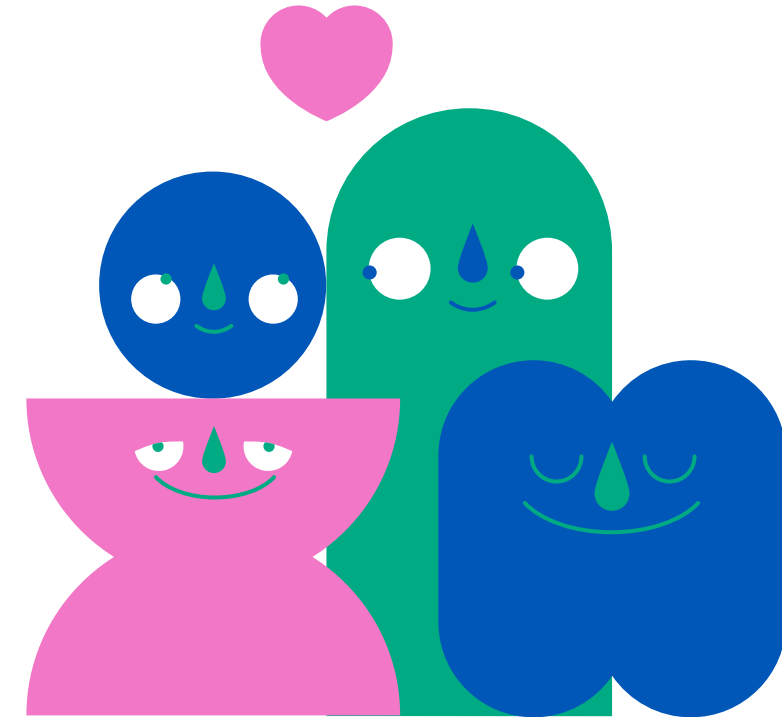

Lopen de emoties hoog op? Blijf rustig en kijk wat er nodig is. Emoties of ongemak zijn op zich geen reden om het gesprek te stoppen. Vaak tonen ze net dat het gesprek ertoe doet. Als het leerzaam blijft, mag het best schuren. Maar als de spanning omslaat in onveiligheid - emotioneel of fysiek - is het belangrijk om snel in te grijpen.

7. Zoek de onderliggende, gemeenschappelijke waarden

Stel de vraag: "Wat vind jij belangrijk in dit onderwerp?", luidop of in een stille schrijfoefening. Vaak ontdek je gedeelde waarden achter tegengestelde standpunten. Welke kant je ook kiest, diep vanbinnen zoekt iedereen vaak hetzelfde: je goed voelen, veilig zijn en gehoord worden. De échte vraag is dus misschien: wat hebben we nodig om die gedeelde behoeften te vervullen?

Een oefening hierop is die van de 'derde positie'. Wil je dat het gesprek niet te persoonlijk wordt? Gebruik de lege stoel. Je introduceert een fictief persoon met een duidelijke situatie of mening, en geeft die een plaats in de kring, letterlijk of figuurlijk. De leerlingen reageren dan niet meer op elkaar, maar op wat die fictieve persoon denkt, voelt of zegt.

8. Sluit af (met verbinding)

Het is niet altijd makkelijk, maar probeer elk gesprek duidelijk af te ronden. Zorg dat de bel niet gaat midden in een verhitte discussie. Dat betekent niet dat je altijd tot een gezamenlijk besluit moet komen. Wel is het waardevol om samen stil te staan bij wat er geleerd is. Vraag bijvoorbeeld: "Wat hebben we vandaag ontdekt?" Laat kinderen reageren op het onderwerp zelf én op hoe het gesprek verliep.

Je kan ook samen terugblikken op de doelen die je vooraf hebt gesteld. "Hebben we een antwoord gevonden op onze centrale vraag?" Laat kinderen benoemen wanneer het gesprek volgens hen écht werkte, wanneer er inzicht of verbinding ontstond.

Sluit af met waardering. Laat kinderen elkaar bedanken voor hun inbreng, en vertellen wat ze van elkaar geleerd hebben. Vraag hen ook iets te zoeken dat hen verbindt met het onderwerp of met elkaar: een gedeelde ervaring, overtuiging of identiteit die ze misschien vandaag pas hebben opgemerkt.

9. Maak ruimte voor herstel

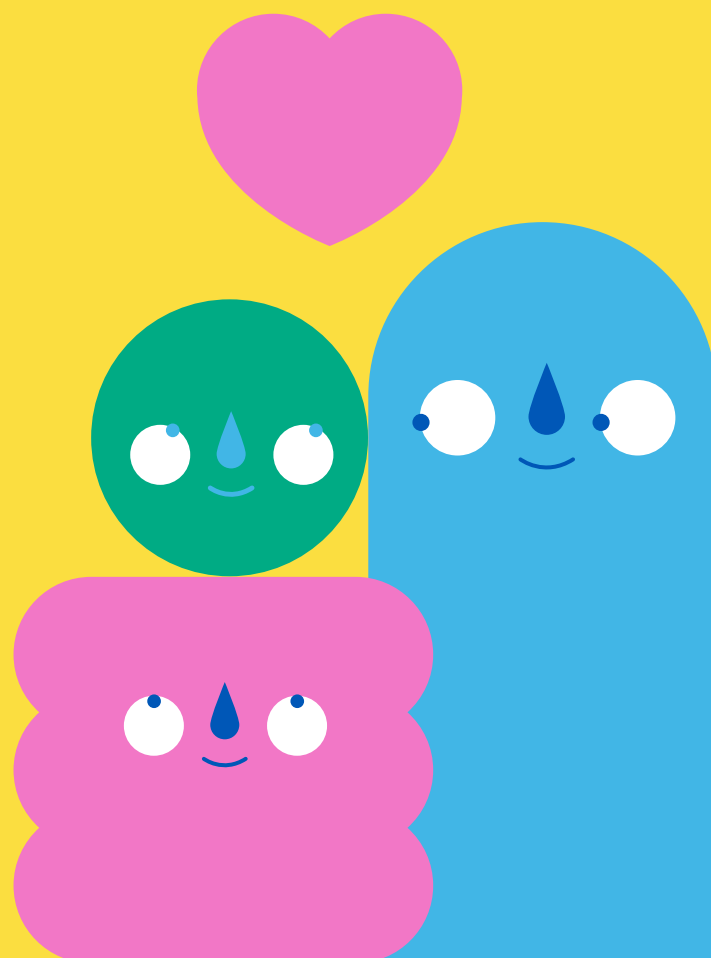
Na een pittige discussie is het belangrijk om tijd te nemen voor herstel. Dat kan in een rustig gesprek met een leerling apart, of door een herstelcirkel met de hele klas. Zo geef je ruimte aan gevoelens, je herstelt je vertrouwen en bouwt samen weer aan een warme, veilige en inclusieve klas.

Samenwerken met ouders: een sleutel tegen polarisatie

Onderwijs speelt een cruciale rol in het verbinden van mensen met verschillende achtergronden. In een samenleving vol tegenstellingen kan de school een plek zijn waar leerkrachten, kinderen en ouders leren omgaan met verschil. Een goede samenwerking tussen school en ouders is daarbij onmisbaar.

Onderzoek toont dat een goede band tussen school en ouders ook de ontwikkeling van kinderen versterkt. Ze leren beter, voelen zich beter in hun vel en bouwen een sterkere identiteit op. Ook leerkrachten voelen zich beter als er een goede band is met ouders. Als scholen actief en gelijkwaardig samenwerken met ouders, krijgt diversiteit écht een plek. Kinderen voelen zich pas echt gezien als ook hun ouders, thuistaal, waarden en dromen welkom zijn op school.

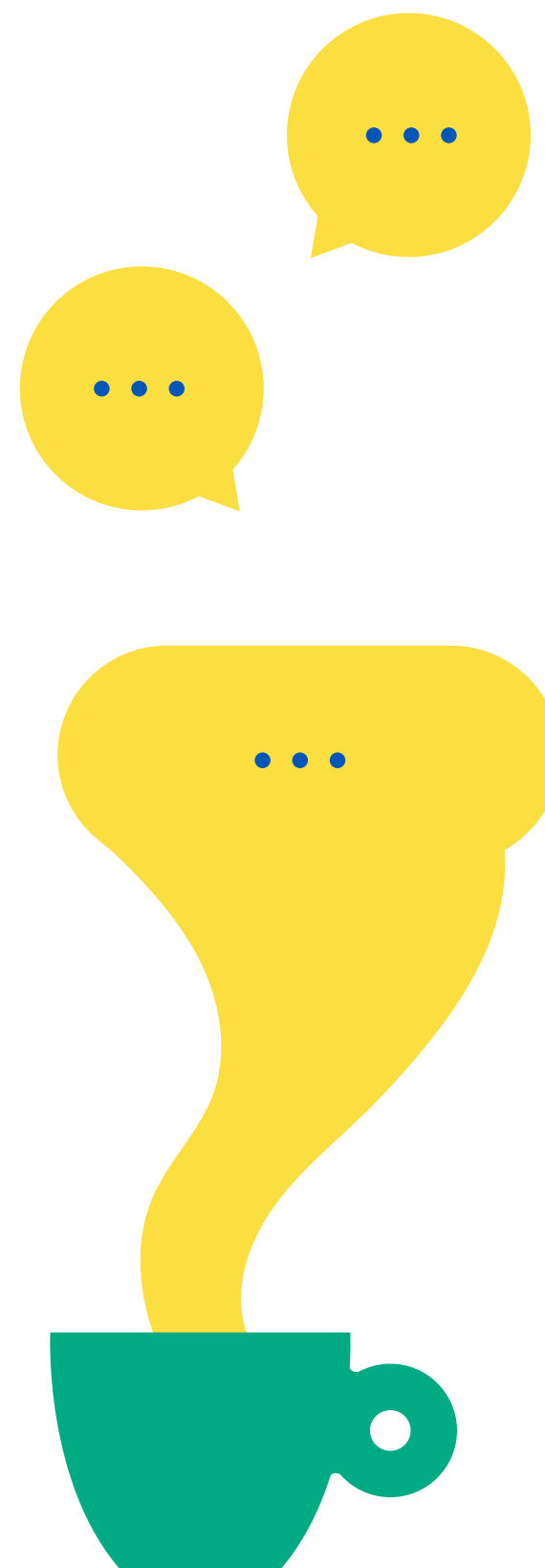
Die waardering werkt verbindend en helpt polarisatie tegengaan. Het voorkomt dat ouders - en hun kinderen - zich buitengesloten voelen. Het versterkt ook het vertrouwen in de school als gemeenschappelijke plek. **Ouderschoolpartnerschap** biedt dus niet alleen een oplossing bij een probleem, het verdient een vaste plek in je dagelijkse schoolwerking. Samenwerken met ouders, laagdrempelig en transparant, is wellicht de beste manier om polarisatie te voorkomen.

Ga voor een sterk partnerschap

Je zet best **vanaf de start van het schooljaar** al in op een sterk partnerschap met de ouders. Hieronder enkele tips, met aandacht voor ouders die je op formele momenten (zoals een oudercontact of schoolfeest) soms minder vlot bereikt:

- Maak de school herkenbaar, zodat ouders voelen dat ze gewaardeerd worden zoals ze zijn. Hang bijvoorbeeld een wereldkaart op met alle thuishalen van je leerlingen. Of een kalender met feestdagen uit verschillende culturen en religies. Kies boeken en posters die verschillende gezinsoorten en culturen tonen. Deze kleine inspanningen hebben een groot effect: iedereen mag erbij horen.
- Nodig ouders uit in de klas. Leer hen kennen tijdens een voormiddag samen in de klas. Laat hen meespelen of voorlezen. Ouders ervaren zo hoe je klas en de school werkt.
- Organiseer informele ontmoetingen zoals meeloopdagen en inloopmomenten in de klas.
- Organiseer 'omgekeerde oudercontacten' bij de start van het schooljaar. Laat ouders vertellen over hun kind: hun zorgen, waarden en culturele achtergrond. Dit maakt verschil bespreekbaar, geeft erkenning en voorkomt misverstanden.
- Betrek ouders in gesprekken bij de klas, en gebruik hun feedback om waar nodig je klaswerking aan te passen. In basisschool 't Wonderke staan de directrice en de zorgcoördinator 3 keer per jaar mee aan de schoolpoort. Met koffie en koekjes spreken ze ouders aan en luisteren ze naar hun schoolbeleving en ideeën.

Leer meer over een goede samenwerking
tussen ouders en je school:
www.antwerpen.be/toolkit-polarisatie

Partnerschap onder druk

“Mijn dochter mag niet mee gaan zwemmen als ze zich niet volledig mag aankleden.”

“Waarom leren jullie over het Suikerfeest? Dit is toch een neutrale school?”

“Er zitten wel veel ‘specialekes’ in uw klas. Het kan niet dat het onderwijsniveau verlaagd wordt ten koste van mijn kind!”

Daar sta je dan. Vol goede bedoelingen, en toch stuit je op weerstand. Je eerste reflex kan zijn om meteen grenzen te stellen: “Het is nu eenmaal zo in deze klas of deze school”. Maar dat neemt de weerstand bij ouders niet weg. Alles zomaar toegeven aan ouders werkt ook niet.

Zoek dus het midden op en ga in gesprek. De uitspraken doen je waarschijnlijk even schrikken, maar bekijk ze niet negatief. Vaak zijn ze een uiting van betrokkenheid. De ouders hebben - net als jou - het beste met hun kind voor.

Derman-Sparks en haar collega’s (2020) adviseren na zulke uitspraken 3 stappen:

- **Erken:**
 - Erken de situatie: er is een verschil in mening of visie. Aanvaard jouw emoties en die van de ouder of verzorger. Laat die emoties eerst zakken en benoem ze: “Ik merk dat je met iets zit, ik voel me hier ook niet fijn bij, maar vind het belangrijk om even in gesprek te gaan.”
 - Erken de waarden: soms kunnen verschillende waarden botsen. Laat ruimte voor andere perspectieven en visies. Als je jouw eigen referentiekader oplegt aan ouders, is de kans groter dat zij zich niet erkend voelen. Communiceer daarom open en constructief: “Ik kijk hiernaar vanuit mijn eigen perspectief. Het is oké dat we verschillende visies hebben.”
- **Bevraag:**
 - Zoek meer informatie vanuit de verschillende perspectieven. Zo voorkom je dat vooroordelen of snelle interpretaties het gesprek sturen. Durf je eigen onzekerheden en perspectieven verduidelijken. Bijvoorbeeld: “Ik leer graag meer over wat jullie hierover denken. Kan je me vertellen waarom jij je op deze manier voelt? Wat vinden jullie belangrijk? Mag ik ook delen wat ik hierover denk?”

- **Compromis:**
 - Vertrek vanuit concrete gemeenschappelijke doelen: “Dus jij wil net zoals wij dat je dochter leert zwemmen.” Of maak het algemeen: “We willen allebei het beste voor je kind.”
 - Daarna zoek je een compromis. “We moeten er dus samen voor zorgen dat jouw kind de eindtermen bereikt. Hoe kunnen we dit anders aanpakken?” of: “In deze klas wil ik dat elk kind zichzelf kan zijn. Hoe vinden we een middenweg?”
 - Leg je eigen waarden en de regels of visie van de school uit. Durf ook kijken naar hoe je die eventueel kan aanpassen.

Soms loopt een gesprek met ouders vast. Emoties nemen het over, standpunten verharderen, de kans op polarisatie groeit. Belangrijk is dan dat je het gesprek niet ‘culturaliseert’ - dus het meningsverschil niet verklaart vanuit de cultuur van ouders (Hoffman, 2009). Om zicht te houden op de vele aspecten die meespelen in interculturele communicatie, en te blijven kijken vanuit meerdere perspectieven, kan het TOPOI-model van Hoffman (2009) helpen.

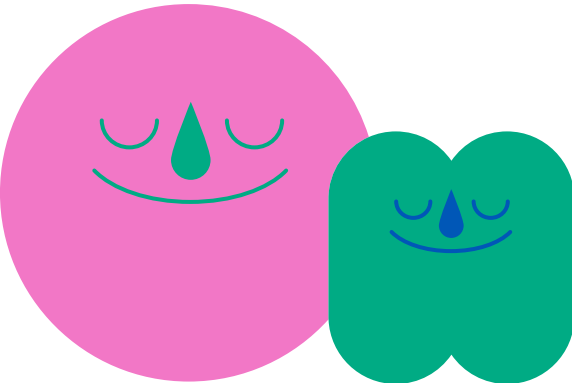
Je hoeft de discussie niet altijd voort te zetten. De ‘Gamechangers’ van Bart Brandsma kunnen een verschil maken. Trap niet in de val van een wij-zij-denken, maar kies voor verbinding:

- Verleg het thema: richt je op onderwerpen waar ouders en school het wél eens over zijn, zoals positieve ervaringen, successen of geslaagde projecten. Dit maakt het gesprek weer constructief en versterkt betrokkenheid.
- Las een pauze in: zo kunnen de emoties zakken. Een time-out is geen zwakte, maar een slimme manier om escalatie te voorkomen.

Bij een conflict kan een zorgcoördinator, brugfiguur of directielid als tussenpersoon helpen. Die is natuurlijk nooit helemaal ‘neutraal’ en wordt door ouders ook niet als neutraal ervaren, omdat die de school vertegenwoordigt. Toch kan de tussenpersoon luisteren, het gesprek kaderen en sturen zodat ouders zich gehoord voelen en je samen kan zoeken naar oplossingen.

Soms moet je de grens trekken. Samenwerken met ouders binnen sociaal rechtvaardig onderwijs betekent niet dat je zomaar altijd moet toegeven. De eindtermen, het pedagogisch project en mensen- of kinderrechten geven soms duidelijke grenzen aan. Maar trek die pas nadat je het gesprek bent aangegaan.

Lees meer over het TOPOI-model van Hoffman in het boek Interculturele gespreksvoering: www.antwerpen.be/toolkit-polarisatie

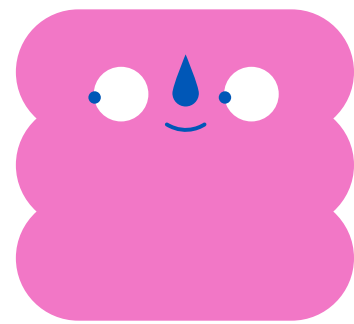
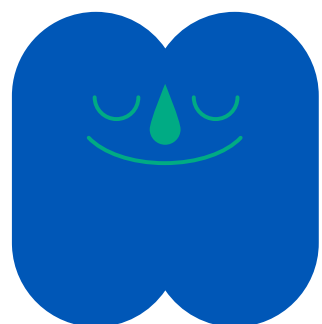
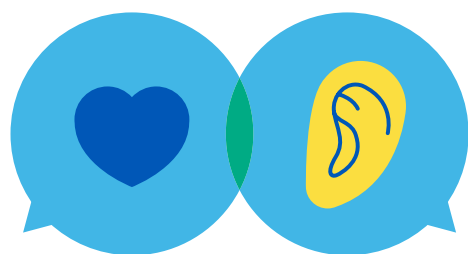
Naar duurzaam partnerschap

“Wij vinden het met een groep ouders niet oké dat er alcohol op een schoolfeest geschonken wordt. Op deze manier kunnen wij niet komen.”

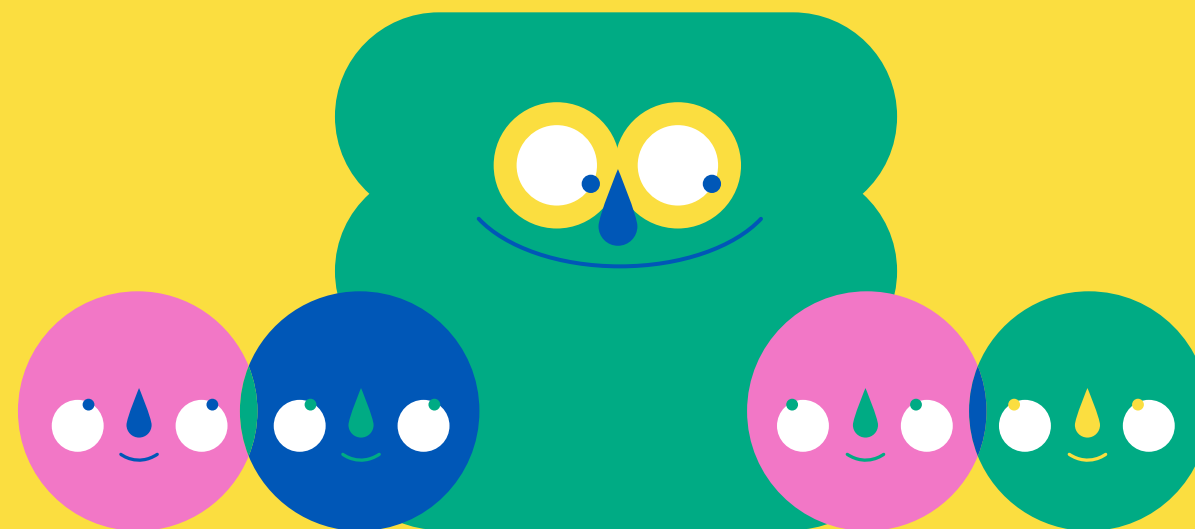
Een moeilijk gesprek kan leiden tot grote verandering. “Van brandjes blussen naar duurzame oplossingen”, noemt KOOGO (2025) dat. Achter één situatie zit vaak iets groters: verschil in waarden, verwachtingen of maatschappelijke spanningen die de school binnenkomen. Als team kan je zulke momenten gebruiken om stil te staan bij hoe je school **omgaat met verschillende (opvoedings)perspectieven**:

- Zoek de oorzaak van de weerstand. Betrek daarbij ook ouders en gebruik de 3 stappen (erken – bevraag – stem af) om samen een oplossing te vinden.
- Bespreek je visie in team. Hou rekening met de verschillende perspectieven. Als er een gedeelde visie is als team, is die makkelijker te communiceren, al van in het begin.
- Denk als team na over duurzame compromissen. Zo koos een school ervoor om geen alcohol meer te serveren op het schoolfeest, en een andere school om dit pas te doen vanaf een bepaald uur. Beide oplossingen hebben geleid tot een grotere aanwezigheid van ouders op het schoolfeest.

Dit visiewerk vraagt tijd en teamwork. Maar die inspanningen zijn echt nodig als je het beste wilt voor de kinderen. Sociaal rechtvaardig onderwijs betekent niet dat iedereen het altijd met elkaar eens is, maar wél dat er ruimte is voor verschillende meningen en dialoog. Door het gesprek tijdig te voeren, verklein je de kans op polarisatie.

Activiteiten en routines

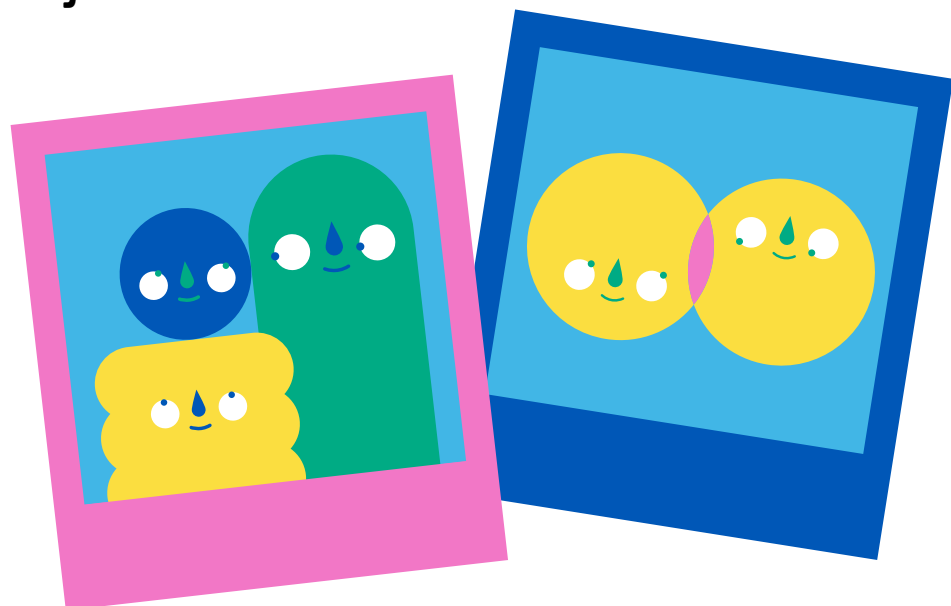

Korte activiteiten en vaste routines kunnen veel betekenen in een klas, zeker bij polarisatie of uitdagende onderwerpen. Ze geven kleuters en leerlingen houvast en voorspelbaarheid. Dat helpt om een veilige sfeer te creëren.

Door regelmatig momenten in te bouwen waarbij kinderen **oefenen in luisteren, respectvol reageren en samenwerken**, groeit vertrouwen. Ze versterken de groepsdynamiek en maken gevoelige thema's bespreekbaar, zonder dat het zwaar hoeft te worden. Tegenstellingen worden minder bedreigend. Er ontstaat meer ruimte voor dialoog en verbinding.

Welke nieuwe routines kan je inbouwen in je klas? We inspireren je graag met enkele eenvoudige voorbeelden per leeftijdsgroep.

2,5 tot 4 jaar

Ik zie, ik zie

Bij iets eenvoudigs zoals het verdelen van taken in de klas kan je werken rond gelijkenissen en verschillen. Duid je een kind aan? Noem niet de naam, maar speel ‘Ik zie, ik zie’. Bijvoorbeeld:

“Ik zie, ik zie iemand die krulletjes heeft ...”
 “...die 2 talen spreekt...”
 “...die vandaag wat stiller is...”
 “...die ramadan viert...”

Op het begin nodig je heel de klas uit met: “Sta recht als jij dit ook bent.” Bij elke nieuwe omschrijving gaan kinderen zitten die zich er niet in herkennen. Tot uiteindelijk 1 kind overblijft. Zo ontstaat er een luchtige, veilige manier om:

- gelijkenissen en verschillen zichtbaar en bespreekbaar te maken
- meervoudige identiteiten te erkennen
- en stereotype beelden te doorbreken

Klaspop als ‘tussenfiguur’

Gebruik een klaspop om herkenbare situaties in je klas te bespreken. Je vraagt de pop bijvoorbeeld: “Wat doe je als iemand wordt uitgelachen?” of: “Wat zeg je als iemand wordt

buitengesloten?” De pop vertelt dan wat er gebeurd is en de kinderen helpen haar een oplossing te vinden. Zo oefenen ze op een veilige manier in empathie, perspectief nemen en samen oplossingen bedenken. Een eerste stap richting verbondenheid en minder polarisatie.

Familiemuur

Stuur een briefje mee naar huis: je nodigt ouders uit om een foto van het gezin of de familie mee te geven. Ze kunnen thuis ook met hun kind een tekening of collage maken van hun gezin of thuissituatie. Laat hun zelf de keuze: een foto, tekening, voorwerp of tekstje ... Hang alle foto’s en tekeningen samen op een centrale plek in de klas, waar de kleuters het goed kunnen zien. Laat ruimte voor uitbreiding: broers, zussen, huisdieren, grootouders, plusouders, burens, enzovoort.

Laat kinderen regelmatig iets vertellen over hun bijdrage aan de familiemuur. Bijvoorbeeld: “Wie zie je hier?”, “Wat doen jullie graag samen?” Breid dit uit naar vragen over gemeenschappelijkheden - “Wie heeft nog 2 broers?”, “Heeft nog iemand een hond?” - en verschillen: “Heeft iedereen een foto thuis getrokken”, “Heeft iedereen een mama en een papa?”

4 tot 6 jaar

Spiegeloefeningen

Laat kinderen om de beurt of in kleine groepjes in een spiegel kijken. Vraag hen iets positiefs te zeggen over hun lichaam of gezicht, met nadruk op wat het kan doen, niet op hoe het eruitziet. Bijvoorbeeld:

- “Mijn armen kunnen knuffelen.”
- “Mijn benen helpen me rennen en springen.”
- “Mijn ogen helpen me om boeken te lezen.”

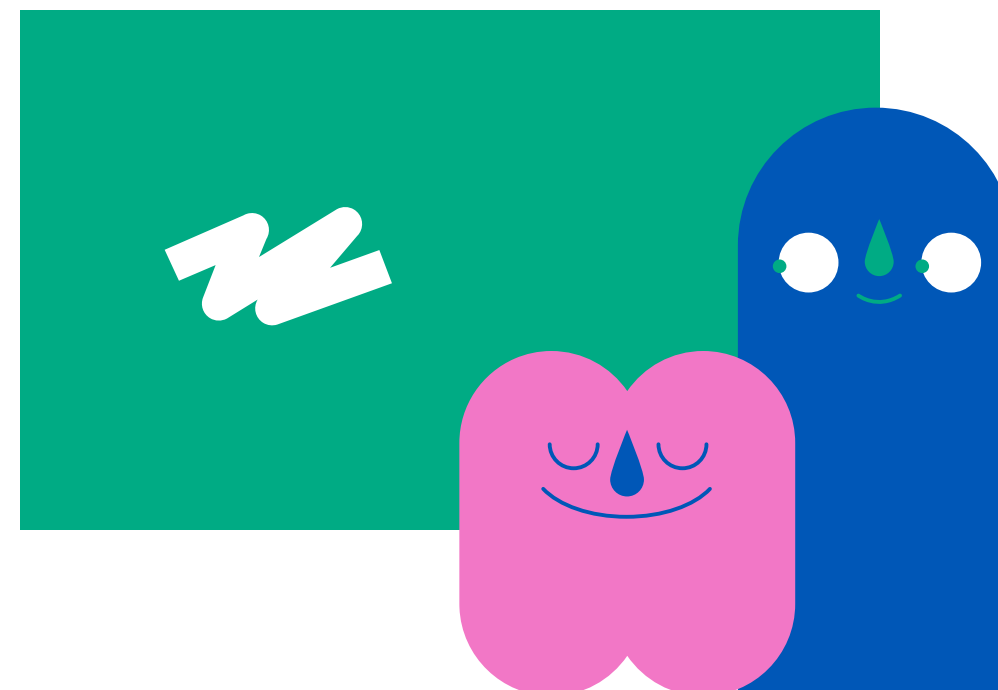
Moedig respect en naar elkaar luisteren aan. Geef ook zelf een voorbeeld zodat het duidelijk is en iedereen mee wil doen.

Samen oplossingen bedenken

Tijdens een kringmoment leg je een korte, herkenbare situatie voor. Bijvoorbeeld:

- “Wat doe jij als iemand wordt uitgelachen?”
- “Wat zeg je als iemand wordt buitengesloten op de speelplaats?”
- “Wat kun je doen als je ziet dat iemand verdrietig is?”

Laat kinderen in groepjes of klassikaal nadenken over reacties en oplossingen. Schrijf de ideeën eventueel op een groot vel papier en bespreek ze na. Herhaal dit als er iets voorvalt in de klas.

6 tot 9 jaar

Wie-zijn-we-muur

Geef elk kind een kaartje waarop het iets unieks over zichzelf schrijft of tekent. Bijvoorbeeld:

- “Ik ben goed in ...”
- “Mijn lievelingsplek is ...”
- “Thuis spreken wij ...”

Hang deze kaartjes goed zichtbaar op in de klas, onder de titel “Wie we zijn”.
Opvolging: Herhaal deze oefening een paar keer per jaar, zodat kinderen hun groei en verandering zichtbaar kunnen maken.

Groepstemperatuurcheck

Op een vast moment in de week stel je de vraag: “Hoe voel jij je deze week in de klas(groep)?” De kinderen antwoorden mondeling, via stemkaarten, via duimen (omhoog / omlaag / zijwaarts) of met gekleurde kaartjes. Maak tijd voor een korte toelichting als iemand wil waarom.

Opvolging: Noteer signalen en grijp indien nodig in met een kringgesprek of individueel gesprek.

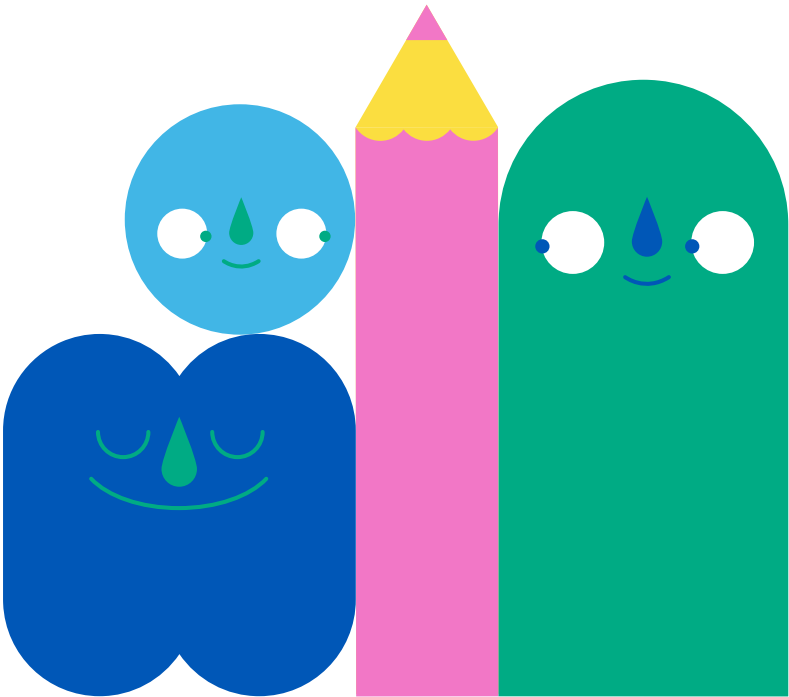
Samen en verschillend

Elke week vormen 2 willekeurige kinderen een duo. Ze zoeken samen iets wat ze gemeenschappelijk hebben én iets waarin ze verschillen. Daarna presenteren ze dit kort aan de klas. Bijvoorbeeld: “Wij houden allebei van buiten spelen, maar ik hou van voetbal en hij van klimmen.” Voeg deze info toe aan een grote klasposter onder de titel “Samen & Verschillend”.

Mijn kijk, mijn gevoel

Lees een korte tekst, bekijk een foto of volg de actualiteit en gebruik dit om een gesprek op te starten. Laat kinderen benoemen hoe ze zich daarbij voelen: verbaal, met emotiekaartjes of door te tekenen.

Opvolging: Gebruik deze input om te bepalen of het thema verder uitgediept moet worden in een les, project of klassengesprek.

9 tot 12 jaar

Goedemorgen, ik ben ik

Elke schooldag kan je beginnen met een kort kringmoment waarin leerlingen iets delen over zichzelf. Nodig leerlingen uit om te spreken vanuit hun identiteit en achtergrond. Bijvoorbeeld:

- “Vandaag ben ik trots op ...”
- “In mijn familie doen we ...”
- “Wat maakt jou uniek in deze groep?”

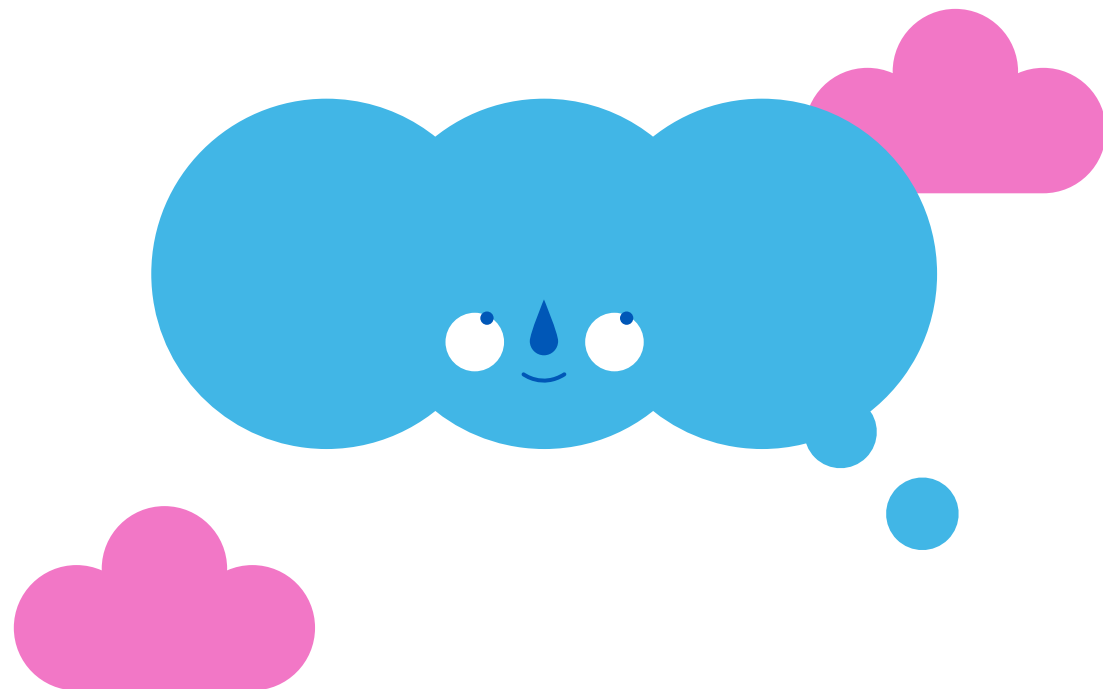
Stimuleer empathie en onderlinge betrokkenheid door vragen als:

- “Wat betekent vriendschap voor jou?”
- “Wie heeft jou deze week een goed gevoel gegeven?”

Waarnemen zonder oordelen

Bied 1 keer per week een korte prikkel aan, zoals een afbeelding, een fictieve situatie of een fragment uit de actualiteit met daarin stereotypen, groepsdruk of uitsluiting. Laat leerlingen eerst individueel noteren wat hen opvalt, wat ze denken of voelen. Bespreek daarna klassikaal. Stel hen vragen als:

- “Wat valt je op?”
- “Wat zou iemand anders hierbij voelen?”
- “Waarom denken mensen hier anders over?”

Waar denk je aan?

Hang in de klas een zichtbaar bord, boekje of digitaal prikbord met de titel “Waar denk je aan?” Leerlingen kunnen erop noteren waar ze mee zitten of waar ze nieuwsgierig naar zijn. Anderen kunnen positief reageren, bijvoorbeeld door hartjes te tekenen bij iets wat hen ook raakt.

1 keer per week voorzie je een moment om 1 of enkele items te bespreken. Hierdoor versterk je de emotionele veiligheid. Je laat zien dat gevoelens en vragen welkom zijn in de klas. De bespreking kan gaan over persoonlijke ervaringen, rond actualiteit of gevoelens van onmacht of verwarring. Begeleid het gesprek met open vragen als:

- “Wat is er gebeurd?”
- “Waarom raakt dit jou?”
- “Welke effecten heeft dit op anderen?”

Teamtrots van de week

Op het einde van de week blik je samen met de leerlingen terug: wat heeft ons deze week als groep verbonden? Dat kan iets groots zijn, zoals een gezamenlijk project of een moeilijke opdracht die ze samen haalden. Maar ook iets kleins telt: samen lachen tijdens een spel of iemand die een klasgenoot spontaan hielp.

Maak de gekozen momenten zichtbaar op een poster of bord in de klas. Zo ontstaat een groeilijn van gezamenlijke ervaringen. De wekelijkse reflectie helpt leerlingen om verbinding bewust te zien, te benoemen en te waarderen.

Meer tips

Op www.antwerpen.be/toolkit-polarisatie vind je een overzicht van goede tips, les-ideeën en inspiratie die aansluiten bij deze toolkit.

Op zoek naar nog meer tools of inspiratie over polarisatie?

Check www.antwerpen.be/polarisatie-op-school

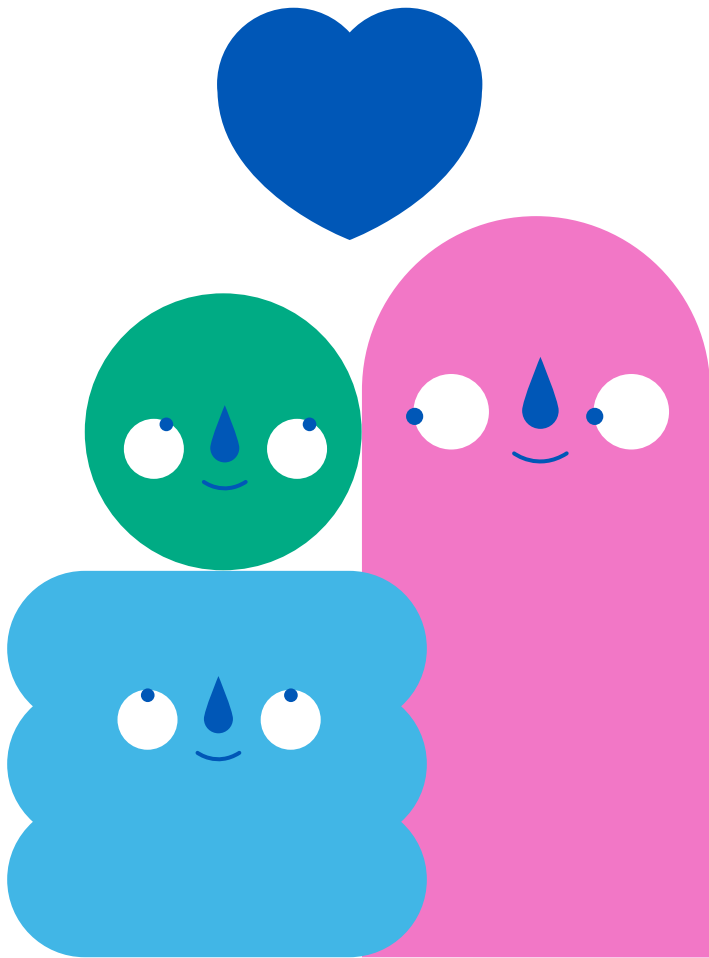

Hier vind je een overzicht van materiaal met je leerlingen in de klas, of om je eigen kennis als leerkracht te vergroten. Kies zelf welk materiaal best bij jou past, op basis van kostprijs, onderwijsniveau, tijdsduur en meer.

Dit project is een initiatief van stad Antwerpen in samenwerking met AP Hogeschool.

Dit project werd mee mogelijk gemaakt met middelen van Plan Samenleven.

Dankwoord

Hajjar, Eva, Kato en Nele, de auteurs van deze toolkit, zijn lerarenopleiders en onderzoekers met focus op diversiteit en sociaal rechtvaardig onderwijs aan AP Hogeschool Antwerpen.

Veel dank aan:

- De ontwerpgroep die actief aan de ontwikkeling meewerkte:
- Ibrahim Lahssini is leerkracht in het lager onderwijs. Hij voerde zijn bachelorproef aan de AP Hogeschool rond het thema diversiteit en microagressies binnen het lerarenkorps.
 - Sol Nackaerts is leerkracht basisonderwijs en een vaste waarde bij Art Basics for Children. Ze werkt op een geïntegreerde manier rond intersectionaliteit in haar klas- en zorgpraktijk.
 - Souhaila Akarkach is leerkracht met expertise in het begeleiden van slechthorende kinderen. Ze gebruikt Vlaamse Gebarentaal en visuele leermethoden om onderwijs voor iedereen toegankelijk te maken.
 - Mounia Jaffal is directeur in het basisonderwijs en denkt op verschillende beleidsniveaus actief mee over diversiteitssensitief lesgeven.
 - Viki Van Rompaye is kleuterleerkracht en masterstudente Gender en Diversiteit. Ze integreert inclusie op een actieve en voelbare manier in haar klas- en zorgwerking.
 - Els Vande Ginste is leerkracht in het lager onderwijs. Ze heeft een grote passie voor de OKAN-werking met aandacht voor de integratie van anderstalige nieuwkomers binnen de schoolwerking.
 - Joy Addae is kleuterleerkracht en projectmedewerker bij De Schoolbrug. Ze zet in op diversiteitssensitief en geïntegreerd werken.
 - Cecile Jannes is projectmedewerker van de dienst Gelijke Kansen van stad Antwerpen met expertise rond polarisatie en meertaligheid.

- De **experten** die de toolkit hebben versterkt en verrijkt met hun onderzoek en kritische reflecties:
- Prof. Dr. Fanny Dhondt (Ugent, Cessmir)
 - Kautar Oulad El Haj (Onderwijsnetwerk, Islamexperten)
 - Samira Azerual (Stafmedewerker KOOGOO, begeleider diversiteit)
 - Lamia Cheba (Coördinator Bazzz vzw)
 - Beno Schraepen (Onderzoeker AP-Hogeschool)
 - Rolinde DeMeyer (Kinderdiëtist Op de groei)

Julie De Grooff, Emma Laleman, Ilayda Tok, Merve Alp, Ikram El Ghazouti, Hevin Demir, Rifki Kahana en Leila Ajjaji die in het kader van hun bachelorproef een set inspirerende kaartjes ontwikkelden om het gesprek over diversiteit te voeren onder leerkrachten.

Bijlage 1: anti-polarisatie in de minimumdoelen

We hernemen hieronder de minimumdoelen van het basisonderwijs, zoals voorgesteld door het ministerie van Onderwijs in mei 2025.

Kleuter

1.3.9 De kleuters kunnen actief deelnemen aan mondelinge interactievormen zoals kringgesprekken, samen spelen, gesprekken met gekende volwassenen en hierbij de volgende interactiestrategieën toepassen:

- op een gepaste manier het woord nemen en vragen;
- elkaar laten uitspreken;
- inspelen op wat anderen zeggen;
- standaardformules gebruiken bij het groeten, aanspreken, bedanken en vragen.

4de leerjaar

1.3.14 De leerlingen kunnen doelgericht deelnemen aan mondelinge interactievormen zoals dialoog, discussie en groepsge­sprek en hierbij de volgende interactiestrategieën toepassen:

- inspelen op de inbreng van de gesprekspartner(s);
- informatie, argument of mening in het gesprek inbrengen.

6de leerjaar

1.3.10 De leerling kan doelgericht en genuanceerd deelnemen aan mondelinge interactievormen zoals dialoog, discussie en groepsge­sprek en hierbij de volgende interactiestrategieën toepassen:

- voortbouwen op andermans ideeën;
- verbanden leggen tussen verschillende standpunten;
- argumenten bevragen en nuanceren;
- met ondersteuning tot een conclusie komen.

Identiteit en respect

Kleuter

9.1.5 De kleuters weten dat iedereen meetelt en uniek is, met eigen sterktes, talenten en voorkeuren.

9.1.6 De kleuters weten dat mensen kunnen verschillen in sekse, etniciteit, geloof en uiterlijk.

9.1.7 De kleuters kunnen respectvol omgaan met verschillen tussen mensen in hun omgeving en op school.

9.1.8 De kleuters kunnen gelijkenissen benoemen tussen mensen.

9.1.9 De kleuters kunnen hun noden kenbaar maken.

4de leerjaar

9.1.11 De leerlingen kennen de volgende begrippen: racisme, discriminatie en diversiteit.

9.1.12 De leerlingen weten hoe racisme en discriminatie mensen schaadt.

9.1.13 De leerlingen weten dat persoonlijke identiteit een gelaagd en dynamisch karakter heeft.

9.1.14 De leerlingen weten dat het belangrijk is om de eigen grenzen aan te geven en te bewaken en om de grenzen van anderen te respecteren.

9.1.15 De leerlingen kunnen positieve en negatieve manieren van omgaan met diversiteit herkennen.

9.1.16 De leerlingen kunnen incidenten van racisme en discriminatie aangeven aan een verantwoordelijke volwassene.

6de leerjaar

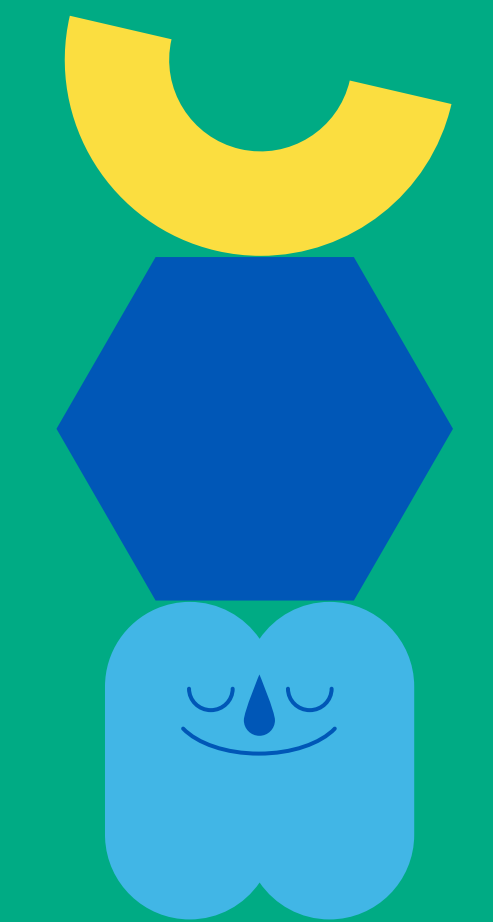
9.1.8 De leerlingen kennen de volgende begrippen: het vooroordeel, de gelijkwaardigheid.

9.1.9 De leerlingen weten hoe racisme en discriminatie in de (sociale) media voorkomen.

9.1.10 De leerlingen weten dat collectieve identiteit een gelaagd en dynamisch karakter heeft

9.1.12 De leerlingen weten dat een seksuele relatie enkel kan opgebouwd worden met wederzijdse toestemming.

9.1.14 De leerlingen kunnen illustreren hoe diversiteit het samenleven verrijkend en uitdagend maakt

Kinder- en mensenrechten

4de leerjaar

9.1.17 De leerlingen kennen hun voornaamste rechten en plichten onder het VN-kinderrechtenverdrag, waaronder recht op onderwijs;

- recht op privacy;
 - recht op vrije tijd;
 - recht op eigen identiteit;
 - recht op veiligheid en bescherming
- 9.1.18 De leerlingen weten dat volwassenen met de belangen van kinderen rekening moeten houden.

9.1.19 De leerlingen kunnen in hun eigen leefwereld herkennen hoe kinder­rechten gewaarborgd of geschonden worden.

6de leerjaar

9.1.13 De leerlingen weten wat de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens is.

9.1.14 De leerlingen weten hoe mensenrechten en kinder­rechten zich tot elkaar verhouden. < bijv. kinderen hebben geen stemrecht >

9.1.15 De leerlingen kunnen illustreren hoe kinder- en mensenrechten in de maatschappij geschonden worden en hoe mensen voor deze rechten strijd voeren.

Bijlage 2: gesprekskaartjes rond diversiteit

Verandering begint bij een goed gesprek. De gesprekskaartjes op volgende pagina zijn niet voor in de klas, maar om samen met je collega’s te praten over polarisatie, sociale rechtvaardigheid en verbinding in de klas. Geen toets of evaluatie, wel een uitnodiging om even na te denken, ervaringen te delen en samen te groeien.

Gebruik ze in de leraarskamer, tijdens een overlegmoment of op een studiedag. Kies een kaartje, lees de vraag en praat. Luister, deel, twijfel, ontdek. Want elke leerkracht heeft unieke ervaringen, inzichten en vragen — en samen kom je verder dan alleen.

Of je nu net bent gestart of al jaren bezig bent: jouw stem telt. En misschien inspireer jij met jouw verhaal ook een collega om een stap te zetten naar rechtvaardiger onderwijs.

Instructie:

Om deze gesprekken te oefenen, kan het helpen om een moderator aan te duiden. Die houdt het doel scherp in de gaten, bewaakt de tijd en de veiligheid. Gebruik de “*handvatten voor dialoog*” (zie 7.1.) om het gesprek in goede banen te leiden.

Doel van de kaartjes:

Op een open, respectvolle manier gesprekken stimuleren over polarisatie, sociale rechtvaardigheid en diversiteit.

Stappen:

1. **Voorbereiden:** Kies een rustige plek en leg uit dat het om luisteren en ontdekken gaat, niet om oordelen.
2. **Kaartjes kiezen:** Iedereen trekt een kaart of kiest een vraag. Denk even na voor je het gesprek start.
3. **Gesprek voeren:**
 - In een snelle ronde delen alle deelnemers kort hun gedachten. Niemand mag reageren.
 - Iedereen luistert actief. Je vat soms kort samen.
 - Erken de verschillende perspectieven. Er is geen goed of fout.
4. **Reflectie:** Wat neem je mee naar je klas of collega’s? Noteer je inzichten.
5. **Afronden:** Bespreek kort na en benadruk dat dit een continu proces is.

Tips:

- Je kan dit eerst oefenen in een klein groepje met collega’s die je zelf kiest.
- Stel duidelijke regels voor een respectvol gesprek.
- Geef ruimte voor stilte of emoties.
- Herhaal dit regelmatig om een cultuur van openheid en reflectie te versterken.

Waarom zijn rolmodellen zo belangrijk binnen het onderwijs?	Welke traditie, feestdag of gewoonte uit een andere cultuur zou jij graag vaker in de klas willen integreren?
Wat betekent neutraliteit voor jou, in de context van het onderwijs?	Welke (onbewuste) stereotypen over bepaalde culturen heb je zelf moeten bijstellen doorheen je ervaring als leerkracht?
Hoe zichtbaar zijn etnisch-culturele / gender- / lichamelijke / socio-economische verschillen in je les- of speelmateriaal?	Denk je dat je eigen etnische achtergrond invloed heeft op hoe je kijkt naar leerlingen en collega’s?
Wat betekent volgens jou het dragen van een hoofddoek voor de persoon die ze draagt?	Wat zou je willen begrijpen of leren over de hoofddoek en de vrouwen die ervoor kiezen?
Welke rolmodellen met een (fysieke) beperking kan of wil je zichtbaar maken in je lesmateriaal of in de klas?	Op welke manieren kunnen leerkrachten genderstereotypen in lesmateriaal of activiteiten herkennen en doorbreken?
Hoe beïnvloeden traditionele ideeën over jongens- en meisjesrollen jouw keuzes in de klas?	Hoe bespreek jij in de klas verschillen in lichaamsvorm zonder te oordelen of stigmatiseren?
Welke rol speelt lesmateriaal, speelgoed of beeldmateriaal in het bevestigen of doorbreken van lichaamsstereotypen?	In welke situaties merk je dat (onbewuste) vooroordelen over gewicht invloed hebben op je verwachtingen van kinderen?

Bronnen

Agarwal, P. (2020). Wish we knew what to say: Talking with children about race. Dialogue Books.

Birbeck, D., & Drummond, M. J. (2005). Friendships and social preferences of overweight children. *International Journal of Obesity*, 29(8), 967–973. <https://doi.org/10.1038/sj.ijo.0803007>

Boudry, C., & Vandenbroeck, M. (2006). Etnische sociale categorisering bij kleuters: Vrienden en vijanden in de klas. *Pedagogiek*, 26(1), 23–35.

de Bruijn, Y., Amoureux, C., Emmen, R. A. G., & Mesman, J. (2020). Interethnic prejudice against Muslims among White Dutch children. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 51(3–4), 203–221. <https://doi.org/10.1177/0022022120901530>

Derman-Sparks, L., Edwards, J. O., & Goins, C. M. (2020). Anti-bias education for young children and ourselves. NAEYC Books.

Dierickx, E., Luyckx, K., & Windzak, Z. (2023). Ssst... dat mag je niet zeggen! Hoe we jonge kinderen zonder vooroordelen kunnen opvoeden, en waarom dat dringend nodig is. Borgeroff & Lamberigts.

Dove Self-Esteem Project. (2017). Raising self-esteem in children and adolescents. Dove.

Gonzalez, A., Steele, J. R., & Parker, P. D. (2018). Body image development in early childhood: A review of the literature. *Body Image*, 27, 1–9. <https://doi.org/10.1016/j.bodyim.2018.08.002>

Hart, L. M., Noles, S. W., & Brechwald, W. A. (2014). The development of body image dissatisfaction in children. *Child Development Perspectives*, 8(2), 85–90. <https://doi.org/10.1111/cdep.12055>

Harriger, J. A., Calogero, R. M., Witherington, D., & Smith, J. E. (2010). Children's body image and social comparisons. *Eating Disorders*, 18(4), 355–370. <https://doi.org/10.1080/10640266.2010.490666>

Hess, D. E., & McAvoy, P. (2014). The political classroom: Evidence and ethics in democratic education. Routledge.

Holub, S. C. (2008). Children's attitudes toward overweight peers: The role of gender and familiarity. *Obesity*, 16(6), 1366–1372. <https://doi.org/10.1038/oby.2008.33>

Hoffman, E. (2009). 5 Het TOPOI-model. In *Interculturele gespreksvoering* (pp. 159–173). Bohn Stafleu van Loghum.

Hudnall, J. A., & Kopecky, K. E. (2020). The empathy project: A skills-development game: Innovations in empathy development. *Journal of Pain and Symptom Management*, 60(1), 164–169. <https://doi.org/10.1016/j.jpainsymman.2020.01.005>

In Kang, S. K., & Inzlicht, M. (2012). Stigma building blocks: How instruction and experience teach children about rejection by outgroups. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 38, 357–369. <https://doi.org/10.1177/0146167211426729>

Kelly, D. J., Quinn, P. C., Slater, A. M., Lee, K., Ge, L., & Pascalis, O. (2005). The other-race effect develops during infancy: Evidence of perceptual narrowing. *Psychological Science*, 16(12), 1061–1066. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9280.2005.01651.x>

Katz, P. A., & Kofkin, J. A. (1997). The developmental origins of racial prejudice. *Journal of Social Issues*, 53(4), 763–781. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.1997.tb02441.x>

KOOGO. (2025). Masterclass culturele en religieuze verschillen in ouderschoolpartnerschap [nascholing]. Ouderkoepel KOOGO. Geraadpleegd van vormingen voor onderwijsprofessionals – Ouderkoepel KOOGO

Lee, E., Menkart, D., & Okazawa-Rey, M. (Eds.). (2007). Beyond heroes and holidays: A practical guide to K–12 anti-racist, multicultural education and staff development (2nd ed.). Teaching for Change.

Learning for Justice. (2019). Let's talk: Facilitating critical conversations with students. <https://www.learningforjustice.org/sites/default/files/2022-09/LFJ-Lets-Talk-September-2022-09062022.pdf>

Lusse, M., Notten, T., & Engbersen, G. (2019). School-family partnership procedures in urban secondary education, part A: Strengths and limitations. *School Community Journal*, 29(1), 201–226.

Luyckx, K., Ben Sliman-Ghomari, H., De Witte, N., & Dierickx, E. (2025). Diversiwijzer door videocoaching [ongepubliceerd]. Diversiwijs, AP Hogeschool.

Maine, F., Cook, V., & Lähdesmäki, T. (2019). Reconceptualizing cultural literacy as a dialogic practice.

McKown, C., & Weinstein, R. S. (2003). The development and consequences of stereotype consciousness in middle childhood. *Child Development*, 74, 498–515. <https://doi.org/10.1111/1467-8624.00549>

Nesdale, D. (2001). Development of prejudice in children. In M. Augoustinos & K. J. Reynolds (Eds.), *Understanding prejudice, racism, and social conflict* (pp. 63–87). SAGE Publications.

Nesdale, D., & Rooney, R. M. (2004). Group status, outgroup ethnicity and children's ethnic attitudes. *Journal of Experimental Social Psychology*, 40(6), 694–707. <https://doi.org/10.1016/j.jesp.2004.03.001>

Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). (2012). *Equity and quality in education: Supporting disadvantaged students and schools*. OECD Publishing.

Raundalen, M. (1999). Childhood and adolescence: The golden age for moral development. *Norwegian Journal of Psychology*, 36(4), 233–245.

Rutland, A., Killen, M., & Abrams, D. (2017). A social–developmental perspective on prejudice. *Social Issues and Policy Review*, 11(1), 107–137. <https://doi.org/10.1111/sipr.12021>

ScienceDirect Topics. (2015). Racial identity. <https://www.sciencedirect.com/topics/psychology/racial-identity>

Spiel, E., Paxton, S. J., & Yager, Z. (2012). Body dissatisfaction and social stigma in children. *Developmental Psychology*, 48(3), 900–908. <https://doi.org/10.1037/a0026352>

Stichting School & Veiligheid. (2016). Je hebt makkelijk praten: Begeleiding van gesprekken over maatschappelijk gevoelige onderwerpen in de klas. <https://www.schoolenveiligheid.nl/wp-content/uploads/2020/09/Handleiding-Je-hebt-makkelijk-praten1.pdf>

Tremblay, L. K., & Limbos, M. A. (2009). Body image development and peer influence in young children. *Journal of Early Childhood Research*, 7(2), 169–183. <https://doi.org/10.1177/1476718X09336940>

U, K., & Di Santo, R. (2012). Early childhood attitudes toward body weight: Stereotyping and stigma. *Journal of Pediatric Psychology*, 37(9), 987–996. <https://doi.org/10.1093/jpepsy/jss064>

Van Alstein, M. (2018). *Omgaan met controverse en polarisatie in de klas*. Pelckmans Pro.

Van Alstein, M. (2021). *Polarisatie, conflict en vrede: Geweldloos omgaan met tegenstellingen en spanningen*. Vlaams Vredesinstituut.

Vandenbroeck, M. (1999). *De blik van de Yeti: Over het opvoeden van jonge kinderen tot zelfbewustzijn en verbondenheid*. SWP.

Vlaams Vredesinstituut. (z.d.). *Controverse & polarisatie in de klas: Hoe ga je daarmee om?*. Geraadpleegd van [infofiche_controverse_3.pdf](#)

Winarsih, S., Bawawa, M., & Anggawirya, A. M. (2024). Navigating cultural bridges: Enhancing intercultural competence through democratic dialogue in elementary education. *Utamax: Journal of Ultimate Research and Trends in Education*, 6(2), 144–152.

Winkler, I. (2009). Racism and diversity in Dutch early childhood education. *European Early Childhood Education Research Journal*, 17(2), 131–143. <https://doi.org/10.1080/13502930903048176>

